

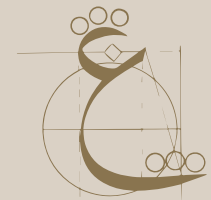
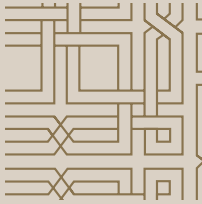

kadim

SAYI / ISSUE 11 · NİSAN / APRIL 2026

II

kadim

*“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”*

Kadim is that no one knows what came before.

kadim

Osmanlı araştırmalarına münhasır, altı ayda bir (Nisan ve Ekim) neşredilen, açık erişimli, çift kör hakem sistemli akademik dergi

A double-blind peer-reviewed open-access academic journal that is published semiannually (April and October) in the field of Ottoman Studies

SAYI | ISSUE 11 • NİSAN | APRIL 2026

İMTİYAZ SAHİBİ | PROPRIETOR

Burhan ÇAĞLAR

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ | MANAGING EDITOR

Ömer Faruk CAN

İRTİBAT | CONTACT

Kadim • Sakarya Üniversitesi

Esentepe Kampüsü, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, A Blok, Ofis: 110,
Serdivan/Sakarya (Türkiye) 54050

Telefon | Phone • 00 90 264 295 60 15

İnternet Adresi | Webpage • dergipark.org.tr/kadim • kadim.sakarya.edu.tr

E-posta | E-mail • kadim@sakarya.edu.tr

TASARIM | DESIGN Hasan Hüseyin CAN

BASKI | PRINTED BY

MetinCopyPlus • Artı Dijital & Baskı Merkezi

Türkocağı Cad. 3/A Cağaloğlu - Fatih / İstanbul

BASIM TARİHİ | PRINT DATE • NİSAN | APRIL 2026

ISSN 2757-9395 • E-ISSN 2757-9476

ÜCRETSİZ | FREE OF CHARGE

Kadim'deki makaleler, Creative Commons Atınlı-Gayriticari 4.0 (CC BY-NC) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Bilimsel araştırmaları kamuya ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracakı ilkesini benimseyen dergi, tüm içeriğine anında Libre açık erişim sağlamaktadır. Makalelerdeki fikir ve görüşlerin sorumluluğu sadece yazarlarına ait olup Kadim'in görüşlerini yansıtmazlar.

Articles in Kadim are licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 (CC BY-NC) International License. Kadim provides immediate Libre open access to its content on the principle that making research freely available to the public supports a greater global exchange of knowledge. Authors are responsible for the content of contributions; thus, opinions expressed in the articles belong to them and do not reflect the opinions or views of Kadim.

“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”

DergiPark

EDİTÖR
EDITOR-IN-CHIEF

Arif BİLGİN | Yükseköğretim Kurulu

YAYIN KURULU
EDITORIAL BOARD

Necmettin ALKAN | Sakarya Üniversitesi
Serpil ATAMAZ | California State University, Sacramento
Zahit ATÇIL | Boğaziçi Üniversitesi
Fatih BOZKURT | Sakarya Üniversitesi
Ömerül Faruk BÖLÜKBAŞI | Marmara Üniversitesi
Büşra ÇAKMAKTAŞ | Sakarya Üniversitesi
M. Talha ÇİÇEK | University College Dublin
Filiz DIĞIROĞLU | Marmara Üniversitesi
Ella FRATANTUONO | University of North Carolina at Charlotte
Selim KARAHASANOĞLU | İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Miraç TOSUN | Karadeniz Teknik Üniversitesi
Kenan YILDIZ | İstanbul Medeniyet Üniversitesi

KİTAP İNCELEME EDİTÖRÜ
BOOK REVIEW EDITOR

Ömer Faruk CAN | Sakarya Üniversitesi

YAZIM VE DİL EDİTÖRLERİ
WRITING AND LANGUAGE
EDITORS

Burhan ÇAĞLAR | Sakarya Üniversitesi
Burak ÇİTİR | Sakarya Üniversitesi
Mehmet KERİM | Sakarya Üniversitesi
Bünyamin PUNAR | Sakarya Üniversitesi
Faik Mert ERKAN | Sakarya Üniversitesi

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRLERİ
ENGLISH LANGUAGE
EDITORS

Didar Ayşe AKBULUT | Marmara Üniversitesi
İrem GÜNDÜZ-POLAT | Sakarya Üniversitesi
Hacer KILIÇASLAN | Sakarya Üniversitesi

TÜRKÇE DİL EDİTÖRLERİ
TURKISH LANGUAGE
EDITORS

Sedat KOCABEY | Sakarya Üniversitesi
Büşranur KOCAER | İbn Haldun Üniversitesi
Muhammed Emir TULUM | İstanbul Medeniyet Üniversitesi

MİZANPAJ EDİTÖRÜ
LAYOUT EDITOR

Sevtap SARICA | Sakarya Üniversitesi

SOSYAL MEDYA EDİTÖRÜ
SOCIAL MEDIA EDITOR

Büşranur BEKMAN ERKAN | Sakarya Üniversitesi

YAYIN SEKRETERİ
SECRETARIAT

Yusuf İslam YILMAZ | Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Tarih ve Filolojinin Kesişiminde “Osmanistik” İdeali: Yalova Mutabakatı

CEMAL KAFADAR**

HACER KARABAĞ ARSLAN**

SELİM KARAHASANOĞLU***

MURAT KEÇİŞ****

ÖZ ABSTRACT

Günümüz Osmanlı tarihçiliği “bolluk paradoksu” ile karşı karşıyadır: Bir yanda temel kaynakların neşri katlanarak artarken, diğer yanda alan metodolojik tutarlılıktan yoksundur ve tarihsel ile filolojik neşir pratikleri arasındaki derinleşen uçurumla bölünmüş durumdadır. Halil İnalıcık’ın “Osmanistik” kavramı çerçevesinde dile getirdiği; ortak bilimsel standartlara dayalı, müstakil ve kurumsallaşmış bir araştırma alanı ideali, neşir pratiklerine henüz tam manasıyla yansıtılamamıştır. Bu arka plan ışığında; 26-28 Temmuz 2025 tarihlerinde Yalova’da düzenlenen “Osmanlı Kaynaklarının Neşrinde Yöntem Birliği: Uluslararası Çalıştay I (15. Yüzyıl)”, erken Osmanlı tarihinin kurucu metinleri olan 15. yüzyıl kaynakları üzerinde çalışan tarihçi, filolog ve arşivcileri bir araya getirmiştir. Bu rapor; köklü filolojik ve tarihsel zorluklar, farklılaşan transkripsiyon uygulamaları ve dijital teknolojilerin kaynak neşri üzerindeki etkileri de dahil olmak üzere, çalıştay tartışmalarını şekillendiren temel meseleleri ana hatlarıyla ortaya koymaktadır. Sunulan tebliğler ve yürütülen müzakerelere dayanan bu çalışma, Osmanlı/Türk metin neşrinin mevcut durumunu konumlandırmakta ve çalıştay görüşmeleri sonucunda ortaya çıkan “Yalova Mutabakatı”nın ortak ilkelerini ve uzlaşma noktalarını özetlemektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanistik, Tenkitli Neşir, Metin Tenkidi, Dijital Beşerî Bilimler, Yalova Mutabakatı.

MAKALE BİLGİSİ | ARTICLE INFORMATION

Makale Türü: Toplantı Raporu | Article Type: Meeting Reports
Geliş Tarihi: 8 Mart 2026 | Date Received: 8 March 2026
Kabul Tarihi: 22 Mart 2026 | Date Accepted: 22 March 2026

ATIF | CITATION

Kafadar, Cemal - Karabağ Arslan, Hacer - Karahasanoğlu, Selim - Keçiş, Murat. "Tarih ve Filolojinin Kesişiminde "Osmanistik" İdeali: Yalova Mutabakatı". *Kadim* 11 (Nisan 2026), 143-173. doi.org/10.54462/kadim.1905319.

** Prof. Dr., Harvard Üniversitesi, Tarih Bölümü, kafadar@fas.harvard.edu, ORCID: 0000-0001-6030-4522.

** Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, hkarabag@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4855-5665.

*** Prof. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, selim.karahasanoglu@idu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6112-730X.

**** Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, muratkecis@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9776-3976.

THE IDEAL OF OSMANISTICS AT THE INTERSECTION OF HISTORY AND PHILOLOGY: “YALOVA AGREEMENT”

Contemporary Ottoman historiography confronts a “paradox of abundance”. While the publication of primary sources has expanded exponentially, the field lacks methodological coherence and is divided by a deepening schism between historical and philological editing practices. The ideal of Ottoman Studies articulated by Halil İnalıcık under the concept of Osmanistics, as an autonomous and institutionalized field grounded in shared scholarly standards, has yet to be consistently reflected in editorial practice. Against this background, the international workshop “Editing Ottoman Sources: The First International Workshop on Methodological Standardization (15th Century)” was held in Yalova, Türkiye, on July 26–28, 2025, bringing together historians, philologists, and archivists working on fifteenth-century texts that serve as the foundational sources of early Ottoman history. This report outlines the key issues that structured the workshop discussions, including long-standing philological and historical challenges, divergent transcription practices, and the implications of digital technologies for the publication of sources. Based on the papers presented and the discussions held, the report situates the current state of Ottoman/Turkish text publication. It summarizes the shared principles and points of consensus of the “Yalova Agreement,” which emerged from the workshop deliberations.

Keywords: Osmanistics, Critical Edition, Textual Criticism, Digital Humanities, Yalova Agreement.

1. GİRİŞ: KURUMSAL İRADE, “MÜZAKERECİ” YÖNTEM VE “OSMANİSTİK” İDEALİ

Türk tarihçiliğinin ve Türkoloji'nin yaklaşık bir asırlık birikimi, kaynak neşri konusunda önemli bir mesafe kat etmiş olsa da Prof. Dr. Halil İncalcık'ın (1916-2016) vurulduğu “Osmanistik”¹ idealine ulaşmanın önündeki en büyük engellerden biri, metodolojik standartlaşmanın henüz tam anlamıyla tesis edilememiş olmasıdır. Tarihçilerin “anlamı”, Eski Türk dili uzmanlarının ise “şekli” öncelendiği yönündeki yaygın kanaat, bu disiplinlerin metin neşri pratiklerinde farklılaşmasına ve hatta zaman zaman karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Bu ayrımı ortadan kaldırmak ve Halil İncalcık'ın vefatının 9. yılında, onun “Osmanlı tarihini kaynaklarına inerek yeniden inşa etme” vasiyetini hayata geçirmek üzere 26-28 Temmuz 2025 tarihlerinde Yalova'da “Osmanlı Kaynaklarının Neşrinde Yöntem Birliği: Uluslararası Çalıştay I (15. Yüzyıl)”² düzenlenmiştir.

Bu çalıştayın, akademik tartışma ortamı yaratmanın ötesinde, güçlü bir kurumsal destekle gerçekleştirilmesi oldukça önemlidir. Etkinlik; filolog, tarihçi, sanat tarihçisi ve dijital beşerî bilimler uzmanlarını bir araya getirerek disiplinler arası müzakere zemini oluşturmuştur. Ayrıca bu çalıştay, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu ve Devlet Arşivleri Başkanlığı gibi temel ulusal kurumların aynı akademik platform etrafında bir araya gelmesine imkân sağlayarak kurumsal iş birliği açısından da önemli bir adım teşkil etmiştir. Yalova'nın ev sahibi olarak seçilmesi, tarih yazımı açısından özel bir anlam taşır. Şehir, Halil İncalcık'ın Osmanlı'nın kuruluş tartışmalarındaki kilit referansı olan Bafeus Muharebesi (Yalak-ova -1302) vurgusuyla yakından ilişkilidir. Bu bilimsel zemin, İncalcık'ın kurduğu Halil İncalcık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü ile kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Yalova ayrıca modern Türk tarihçiliğinin de önemli duraklarından; Mustafa Kemal Atatürk'ün ünlü “Tarih yazmak, tarih yapmak kadar önemlidir” sözünü burada dile getirdiği bilinmektedir. Dolayısıyla çalıştay, İncalcık'ın çalışmalarını ve Türk tarihçiliğinin gelişimindeki önemli anları birleştiren sürekliliği temsil etmektedir. Bu miras ışığında, Temmuz 2026'da Yalova'da Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi metinleri üzerine odaklanan kapsamlı bir yaz okulu kurulması planlanmaktadır.

1 Halil İncalcık, *Osmanistik Bilimi'ne Katkılar*, haz. Tayfun Ulaş (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021).

2 Çalıştayın Düzenleme Kurulu: Prof. Dr. Özer Ergenç (Bilkent Üniversitesi), Prof. Dr. Cemal Kafadar (Harvard Üniversitesi), Doç. Dr. Yunus Pustu (TTK Başkan Yardımcısı), Prof. Dr. Selim Karahasanoğlu (İstanbul Medeniyet Üniversitesi), Prof. Dr. Murat Keçiş (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi), Dr. Cihan Yalvar (Yalova Üniversitesi), Hasan Soygüzel (Yalova İl Genel Meclisi Başkanı) ve Ümit Yılmaz (Yalova İl Özel İdaresi Genel Sekreteri). Çalıştayın Koordinatörlüğünü ise Doç. Dr. Hacer Karabağ Arslan (Bursa Uludağ Üniversitesi) üstlenmiştir.

Görsel 1: Osmanlı Kaynaklarının Neşrinde Yöntem Birliği: Uluslararası Çalıştay I (15. Yüzyıl) Açılıştan

Halil İnalçık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü Yönetim Kurulu Başkanı ve Bilkent Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Özer Ergenç, açılış konuşmasında kendisini Halil İnalçık'ın yaşayan en eski öğrencisi olarak tanımlayarak Enstitü'nün yeni dönemdeki çalışma stratejisine dair açıklamalarda bulunmuştur. Enstitü faaliyetlerini daha kurumsal ve düzenli bir yapıya kavuşturmayı amaçladıklarını belirten Ergenç, bu kapsamda üç temel hedef belirlediklerini ifade etmiştir. Bunlar; Halil İnalçık anısına her yıl 27 Temmuz'da düzenlenen sempozyumların sürdürülmesi, sempozyum çıktılarının düzenli bir yayın politikasıyla neşredilmesi ve Enstitü'nün genç akademisyenler için eğitim ve öğrenme ortamı hâline getirilmesidir.

Bu yılki çalıştayın temasının Cemal Kafadar'ın önerisiyle "15. Yüzyıl Osmanlı Kaynakları" olarak belirlendiğini aktaran Ergenç, amaçlarının bu kaynakların tarih anlatısında nasıl değerlendirilebileceğini tartışmak olduğunu belirtmiştir. Konuşmasında Victor Louis Ménage (1920-2015), Franz Babinger (1891-1967), Paul Wittek (1894-1978), Halil İnalçık'ın çalışmalarına ve Osmanlı tarihçiliğine yaptıkları katkılara atıfta bulunan Ergenç, günümüzdeki çalışmaların bu birikimin tekrarı olmaması gerektiğini vurgulamıştır. Ergenç, mevcut çalışmaların önceki literatürü aşması ve bilişim teknolojilerindeki gelişmelerden yararlanılarak alana yeni veriler sunması gerektiğini ifade etmiştir.

Çalıştayın benimsediği yöntem, klasik sempozyum formatının dışına çıkmıştır. Amaç, akademik üretimde kolektif bir akıl yürütme ve "müzakere-uzlaşma" zeminine geçişi sağlamaktır. Bu formatta; ana konuşmacı sunumu (30 dk), tartışmacıların eleştirisi (10'ar dk) ve salonun aktif katılımıyla (yaklaşık 40 dk) şekillenen bir yapı benimsenmiştir. Tüm süreç, doktora öğrencilerinden³ oluşan raportör ekibi tarafından kayıt altına alınmıştır.

3 Müjdat Namdar, Muhammet Said Kardeş, Ali Seraj Azari raportör olarak görev yapmış ve Müjdat Namdar metinlerin deşifresi ve kontrollünü sağlamıştır.

Çalıştay aynı zamanda, Türkiye içinden ve dışından seçilen lisansüstü öğrencilerin katılımıyla genç araştırmacılar için metodolojik bir eğitim ve tartışma platformu işlevi de görmüştür. Böylece çalıştay tartışmalardan ibaret kalmamış; metin neşri yöntemleri, transkripsiyon sorunları, nüsha karşılaştırması ve dijital araçların kullanımı gibi konularda genç araştırmacıların doğrudan tartışmalara katıldığı bir öğrenme ortamı oluşturulmuştur.

Görsel 2: Prof. Dr. Özer Ergenç ve Prof. Dr. Cemal Kafadar Çalıştay Açılış Konuşmalarından

2. Tarihsel Arka Plan ve Metodolojik Zemin

Çalıştayda yürütülen tartışmalar, Türk tarihçiliğinin ve Türkoloji'nin yaklaşık bir asırlık birikimi üzerinde şekillenmiştir. Osmanlı metin neşri tarihi, bir bakıma Türk tarihçiliğinin kurumsallaşma ve yöntem arayışının tarihidir. Çalıştayda bu serüvene dair en kapsamlı değerlendirmeyi sunan Prof. Dr. Abdülkadir Özcan, süreci Batı'da Friedrich Giese (1870-1944), Osmanlı dünyasında ise “Direktör” Ali Bey (1846-1899) ile başlatmıştır. Özcan, bu işin ne kadar meşakkatli olduğunu, hocası Bekir Kütükoğlu'nun (1926-1990) tabiriyle “Orta çağ papazlarına mahsus bir meşgale” olarak görüldüğünü ve ilk danışmanı Tayyip Gökbilgin'in (1907-1981) kendisine söylediği “Sabır işidir bu!” sözünü aktararak, bu alandaki emeğin yoğunluğuna dikkat çekmiştir. Özcan ayrıca, Doğu dünyasında hadis-i şeriflerin çok sıkı elekten geçirilerek kitaplaştırıldığını ve “ilmü'l-hadis” gibi bir bilim dalının ortaya çıktığını hatırlatarak, metin tenkidi geleneğinin İslami ilimlerdeki köklerine de işaret etmiştir.

Metin tenkidi konusundaki tartışmaların Türkiye'deki miladı, genellikle 1942 yılı kabul edilmektedir. Ahmet Ateş'in (1917-1966), Nihad Sami Banarlı'nın (1907-1974) Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinin Osmanlı Türkçesi bölümüne ilişkin neşri üzerine kaleme aldığı eleştirel değerlendirme, ilmî metin neşrinin normlarının yerleşmesi bakımından bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.⁴ Abdülkadir Özcan'ın aktardığına göre, Bekir Kütükoğlu bu işe başladığında elindeki tek rehber, Ahmet Ateş'in bu makalesiydi. Ateş'in belirlediği ilkeler, bugün dahi geçerliliğini korumakta, ancak uygulamada standart düşüklükleri yaşanmak-

4 Ahmet Ateş, “Metin Tenkidi Hakkında”, *Türkiyat Mecmuası* 7 (1942), 253-267.

tadır. Ateş'in bu sert çıkışının ardından, 1940'ların sonunda Nihal Atsız'ın (1905-1975), Özcan'ın tabiriyle “delice bir cesaretle” ilk Osmanlı tarihlerini yayınlamaya başlaması önemli bir girişim olarak değerlendirilmiştir.⁵ Ağâh Sırrı Levend'in (1894-1978) çalışmalara⁶ da değinen Özcan, onun transkripsiyon uygulamasındaki bazı sorunlara işaret ederek, standart arayışının sürdüğünü göstermiştir. Kurumsal anlamda ise Bekir Kütükoğlu ekolü, tarihçiler için metin neşrinin sadece bir dil işi olmadığını, aynı zamanda bir tarihsel inşa süreci olduğunu ortaya koymuştur. Kütükoğlu'nun *Çeşmizade Tarihi*⁷ neşri ve Türkoloji kongrelerinde sunduğu bildiriler, bu alanda bir referans noktası teşkil etmiştir.

Uluslararası alandaki birikim de çalıştayda sıklıkla gündeme gelmiştir. Dr. İlker Evrim Binbaş, 2001 yılında Judith Pfeiffer tarafından İstanbul'da düzenlenen “Metin Neşrine Teorik Yaklaşımlar”⁸ konferansına atıf yaparak, bu birikimin göz ardı edilmemesi gerektiğini hatırlatmıştır.

Günümüzde ise standart arayışlarının en somut örnekleri olarak İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi) tarafından Berat Açıl ve arkadaşlarınınca hazırlanan *Tenkitle Neşir Kılavuzu*⁹ ile Prof. Dr. Hatice Aynur'un düzenlediği çalıştaylar ve yayınları öne çıkmaktadır.¹⁰ Hatice Aynur'un belirttiği gibi, asistanlığının ilk yıllarında Şinasi Tekin (1933-2004), Tunca Kortantamer (1941-2002), Günay Kut gibi hocaların başlattığı ancak sonuçlanamayan standartlaşma arayışının, bugün tekrar gündeme gelmesi, bu ihtiyacın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Yalova Çalıştayı, bu birikimi kurumsal hafıza ve yöntem birliği ile birleştirme hedefini gütmektedir.

3. Açılış Konferansı: Küçük Zanaat, Büyük Veri ve Metinsel Arkeolojisi

Çalıştayı Açılış Konferansında Prof. Dr. Cemal Kafadar, tarih ve filolojinin “ikinci baharını” yaşadığı bu dönemde, metin neşri faaliyetinin “küçük zanaat” titizliğiyle ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Kafadar, dijital beşeri bilimlerin yükselişi karşısında önemli bir ikileme dikkat çekmiştir. Dijital araçların önemini kabul etmekle birlikte, “Big Data” odaklı, Silikon Vadisi tarafından dikte edilen yönelimlerin “neoliberal bir tsunami” olduğunu ve bunun karşısında tarihçiliğin “küçük zanaat üretimi” boyutunun korunması gerektiğini savunmuştur. Kafadar, “Ben hâlâ küçük zanaat üretiminden yanayım.” diyerek, bu durumu mahalle kahvehanesi ile zincir kahve mekânları veya Uber ile taksiciler arasındaki farka benzetmiştir.

Kafadar; Osmanlı Türkçesi'nin kendine has ihtiyaçlarının Arapça veya İngilizce için geliştirilen yazılımlarla tam olarak karşılanamayacağını belirtmiş, Türkçe'nin kendi geleneği-

5 *Osmanlı Tarihleri*, C. 1, haz. Hüseyin Nihal Atsız (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949).

6 *Nâbi'nin Surnâmesi*, haz. Ağâh Sırrı Levend (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1944); *Atâyi'nin Hilvetü'l-efkâr'ı*, haz. Ağâh Sırrı Levend (Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1948); Ağâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Safhaları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1949).

7 *Çeşmizade Tarihi*, haz. Bekir Kütükoğlu (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1959).

8 *Theoretical Approaches to the Transmission and Edition of Oriental Manuscripts: Proceedings of a Symposium Held in Istanbul, March 28–30, 2001*, ed. Judith Pfeiffer-Manfred Kropp (Würzburg: Ergon, 2007).

9 *Tenkitle Neşir Kılavuzu (Osmanlı Türkçesi Metinleri İçin)*, haz. Berat Açıl - Sadık Yazar - Kadir Turgut - Özgür Kavak (İstanbul: İSAM Yayınları, 2022).

10 *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları XII: Metin Neşri – Problemler, Tespitler, Öneriler*, haz. Hatice Aynur vd. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017).

ne ve tarihine bakılarak doğrudan yazılıma girilmesini önemli bir mesele olarak gördüğünü ifade etmiştir. Ona göre, dijital teknolojiler ile “insan gözü ve küçük el emeği” birleşmelidir. Standartlaşmanın önemini, Yunus Emre veya Karacaoğlan gibi “ismiyle anonimleşmiş” isimlerin eserlerinin tahlilinde gören Kafadar; bu tür metinlerde *stilometri* (üslup analizi) gibi yöntemlerin ancak standart bir imlâ ile mümkün olabileceğini, örneğin “kırmız/kırmızı” kelimesinin farklı yazımlarının istatistiksel analizi yanıtacağını ifade etmiştir. Bu bağlamda, Şinasi Tekin’in tabiriyle “sinek pislikleri” olarak görülen transkripsiyon işaretlerinin kullanımının gerekliliğini savunmuştur.

4. 15. Yüzyıl Metinlerinde Yöntem Arayışı

Çalıştay, 15. yüzyılın beş temel metni üzerinden, metin neşrinin farklı veçhelerini masaya yatırmıştır. Prof. Dr. Selim Karahasanoğlu’nun belirttiği gibi, 15. yüzyılın seçilmesi, bu dönemin Osmanlı tarih yazımının kuruluş aşamasını temsil etmesi ve farklı disiplinlerin yöntem farklılıklarının en belirgin şekilde ortaya çıktığı bir laboratuvar niteliği taşımasından kaynaklanmaktadır.

4.1. Birinci Oturum: Kuruluşun Hafızası ve “Metinsel Arkeoloji” – *Âşıkpaşazâde Tarihi*

Prof. Dr. Selim Karahasanoğlu’nun moderatörlüğünde gerçekleşen ilk oturum, *Âşıkpaşazâde Tarihi* üzerine yoğunlaşmıştır. Konuşmacı Prof. Dr. Cemal Kafadar, tartışmacılar Prof. Dr. Abdülkadir Özcan, Prof. Dr. İsenbike Togan, Prof. Dr. Sadık Yazar, Doç. Dr. M. Fatih Çalışır ve Dr. Aleksandar Shopov’dur.

Görsel 3: Çalıştayın *Âşıkpaşazâde Tarihi* Oturumundan

4.1.1. Yahşi Fakih Menâkıbnâmesi: Kayıp Halkanın Peşinde ve Metnin Katmanları

Oturumun ana eksenini, Cemal Kafadar’ın 2024 Yalova sempozyumunda temellerini attığı ve bu yıl “metinsel arkeoloji” kavramıyla derinleştirdiği teorik çerçeve oluşturmuştur.

Kafadar bu perspektifle, Âşıkpaşazâde Tarihi'nin satır aralarında kalmış kayıp *Yahşi Fakih Menâkıbnâmesi*'nin, dil ve üslup analizleriyle ayrıştırılarak yeniden inşa edilip edilemeyeceğini tartışmaya açmıştır.¹¹ Bu öneri; kaynak tenkidi (*Quellenkritik*) fikrinin, imkânlar ölçüsünde azamî titizlikle tatbik edilmesi hâlinde, metin neşri faaliyetinin salt var olanı aktarmakla sınırlı kalmayıp metnin derinliklerindeki örtük katmanları da ifşa eden “yarı-arkeolojik” bir işlev kazanacağını ortaya koymaktadır. Abdülkadir Özcan, bu rekonstrüksiyonun sadece Âşıkpaşazâde'den değil, Oruç Bey, Anonimler ve hatta Neşri'den de yararlanılarak yapılması gerektiğini önermiştir. Ayrıca, 19. yüzyıl tarihçisi Hayrullah Efendi'nin (1818-1866) Yahşi Fakih metnini görmüş olabileceği ihtimalini dile getirmiştir. Benzer şekilde, Naîmâ'nın baş kaynağı olan *Şârihu'l-Menârzâde* müsveddelerinin de Naîmâ metninden çıkarılıp çıkarılmayacağını sorgulamıştır. Abdülkadir Özcan, Âşıkpaşazâde metninin 17. yüzyıldan itibaren Kâtip Çelebi'nin “Tevârih-i kadîme-i vâhiyye” (eski kaynaklar) şeklindeki nitelemesinin etkisiyle adeta unutulduğunu, ancak Hammer'in (1774-1856) Vatikan nüshasını kullanmasıyla yeniden keşfedildiğini belirtmiştir. Metnin “gazi derviş” psikolojisini yansıttığını, Fatih dönemine yönelik eleştiriler içerdiğini ve Vezir-i Azam Rum Mehmet Paşa hakkındaki sert ifadelerin (“ırkının intikamını alıyor”, “it gibi boğdular”) müellifin halet-i ruhiyesini ve bağlı olduğu ekolü gösterdiğini vurgulamıştır.

4.1.2. Transkripsiyonun Siyasî ve Tarihsel Boyutu

Prof. Dr. İsenbike Togan; Osmanlı kroniklerine ve neşir sorunlarına bir Osmanlı tarihçisinden ziyâde, İç Asya tarihi ve filolojisi perspektifiyle yaklaşarak metin neşrinin, özellikle de transkripsiyon tercihlerinin basit bir imlâ meselesi olmadığını, aksine dönemin zihniyet dünyasını ve siyasî meşruiyetindeki dönüşümü açığa çıkaran en temel araç olduğunu vurgulamaktadır. Togan'a göre; Âşıkpaşazâde metninde Yıldırım Bayezid dönemine kadar yöneticiler için “Han” ve “Gazi” unvanlarının kullanılması, Yıldırım sonrasında ve özellikle Çelebi Mehmet'ten itibaren “Sultan” unvanının yerleşmesi sistematik bir tercihin ürünüdür. Bu durum, Osmanlı siyasî meşruiyetinde Türk-Moğol geleneğinden İslamî geleneğe geçiş yansıtmaktadır; zira 17. yüzyıl ortalarında Kaşgar'daki kullanıma da atıfta bulunan Togan, “Sultan”ın sadece Müslümanların hükümdarı, “Han”ın ise Budistler dahil tüm tebaanın hükümdarı olarak algılandığını, dolayısıyla Yıldırım öncesindeki “Türkler” vurgusunun zamanla yerini “Müslümanlar” vurgusuna bıraktığını belirtir.

Osmanlı'nın egemenlik anlayışının özgünlüğünü vurgulamak için, Osman Gazi'nin Karacahisar'da hutbe okuturken söylediği rivayet edilen; “Bu şehri ben bizzat kendi kılıcımla aldım... Ona [Selçuklu Sultanına] sultanlık veren Allah, bana da gazayla hanlık verdi” sözüne dikkat çekmiştir. Togan bu pasajı, Memlük tarihçisi el-Ömerî'nin İlhanlı hükümdarı Hülegü için söylediği “Bu ülkeyi kılıcıyla elde ettiği için Çinggis Han yasasına bağlı değildir, kendi töresini kurmuştur” tespitiyle karşılaştırarak, Osmanlı'nın kılıç hakkına dayalı meşruiyet iddiasının İç Asya köklerine işaret etmiştir. Ayrıca Osman Gazi'nin Pazar vergisi (Bac) konulurken sorduğu “Tanrı buyruğu mudur, yoksa beyler kendileri mi ortaya atmıştır?” sorusunu, beylerin kural koyma gücüne ve yeni düzen inşasına örnek olarak göstermiştir. Benzer bir İç Asya bağlantısı da “Paşa” unvanı üzerinden kurulmaktadır; Togan,

11 Cemal Kafadar, “Yahşi Fakih'in Peşinde, Dijital Çağın Eşiğinde”, *İnalçık ve Oğuzoğlu Anısına: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Cumhuriyet Türkiye'sine Yalakova'dan Yalova'ya*, ed. Hacer Karabağ Arslan - Yusuf Ziya Karaaslan (Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2024), 1-11.

bu kelimenin kökeninin İç Asya idarî terminolojisindeki “Baş Şad” unvanıyla ilişkili olabileceğini, Osman Gazi’nin “Seni Paşa yaptım” ifadesinin aslında kadim bir geleneğin devamı olduğunu ve metin modernize edilirse bu bağın görünmez hâle geleceğini hatırlatır.

Cemal Kafadar’ın tespitlerine de katılarak Âşıkpaşazâde metninin ilk yarısının sürece ve hikayelere, ikinci yarısının ise sonuca ve kurumsallaşmaya odaklanan iki farklı yapı arz ettiğini belirten Togan, tüm bu analizlerin sağlıklı yapılabilmesi için yöntemsel bir zorunluluğa işaret eder. Buna göre; metinlerin, unvanlar modernize edilmeden tutarlı bir transkripsiyonla neşredilmesi ve Eiji Mano’nun *Babürname*¹² çalışmasındaki gibi kelime takibini sağlayan konkordansların (dizinlerin) hazırlanması, tarihçinin dönemin zihniyet haritasını doğru okuyabilmesi için elzemdir.

4.1.3. Tarihsel-Toponimik Çözümleme

Dr. Aleksandar Shopov, Balkan coğrafyasındaki yer adlarının (toponimi) doğru tespitinin önemine değinmiştir. Shopov, Gliša Elezović’in (1879–1960) 1932 tarihli Sırpça tercümesine atıf yaparak, Âşıkpaşazâde’de Şehzade Musa’nın fetihleri anlatılırken geçen “Okçabolu” veya “Ohçabolu” ifadesinin aslında Makedonya’daki “Ofçabolu” (Ovçe Pole) olduğunu tespit etmiştir. Bu tespit, Musa’nın Balkanlardaki güç dengelerini ve Yörükler arasındaki desteğini anlamak için kritik olduğunu belirten Shopov; neşirlerin coğrafi donanım da gerektirdiğini ve yerel bilgi olmadan yapılan okumaların yanılgılara yol açacağını ifade etmiştir.

4.1.4. Metin Tenkidinin Temelleri ve Dijitalleşme

Prof. Dr. Sadık Yazar; metin neşri tartışmalarının tarihî veya edebî metinler gibi tür ayrımlarına hapsedilmemesi gerektiğini, asıl odaklanması gerekenin “metin” kavramının kendisi ve metin tenkidinin evrensel meseleleri olduğunu savunmuştur. Türkiye’de Ahmet Ateş’ten Selahattin Polar’a uzanan güçlü bir teorik altyapının varlığına dikkat çeken Yazar; Amerika’yı yeniden keşfetmek yerine bu birikimden yararlanılması gerektiğini belirtmiş, neşirdeki tasarrufların (örneğin tam veya yarım transkripsiyon, Andreas Tietze ve Mertol Tulum örnekleri) “okur merkezli” mi yoksa “metin merkezli” mi olduğunun gerekçeleriyle birlikte tartışılmasının önemine değinmiştir. İhsan Fazlıoğlu’ndan naklettiği bir anekdotla konuyu derinleştiren Yazar, bir Batılı araştırmacının “tenkitli neşir yapıyorum” diyen Türk meslektaşını karşısında hürmetle ayağa kalkmasını örnek göstermiştir. Yazar’a göre bu saygının kaynağını, transkripsiyon işaretlerinin karmaşıklığı veya dizin hazırlanmasının ötesinde, neşredilen metni müellifin kaleminden çıktığı en yakın hâline kavuşturma çabası oluşturmuştur. Bu çabanın merkezinde, transkripsiyondan ziyade “nüshalar arası ilişkileri tespit edip bunun üzerine bir temel bina etmek” yatar. Matbu kültürün aksine canlı ve dinamik bir yapıya sahip olan yazma kültüründe, metinlerin nüshaları arasında büyük farklar oluşabilmektedir. Bu bağlamda Feridun Ahmet Bey’in *Münşeâtü’s-Selâtin* eserinin nüshalarındaki dönüşümü örnek veren Yazar, eldeki herhangi bir nüshayı sorgusuz sualsiz neşretme lüksümüzün bulunmadığını vurgulamıştır. Batı geleneğinde Antik Yunan metinleri ile nüshaları arasında yüzyıllar varken İslamî gelenekte bu mesafenin daha kısa olduğunu, ancak yöntemin değişmediğini belirten Yazar, yapay zeka teknolojilerinin nüshaları okuma ve farkları tespit

12 *Bābur-nāma (Vaqāyī)*: Critical Edition Based on Four Chaghatay Texts with Introduction and Notes, haz. Eiji Mano (Kyoto: Syokado, 1995).

etme konusunda sunacağı imkânların, bu zorlu süreci kolaylaştıracağına olan inancını dile getirmiştir.

Doç. Dr. M. Fatih Çalışır ise tartışmayı dijital beşerî bilimler boyutuna taşımış, Ahmet Cevdet Paşa'nın (1823-1895) "Tagayyurul ahkâm, bitagayyurul zemân" (Zamanın değişmesiyle hükümler değişir.) sözüne atıfla, tarihciliğin de dijital çağa uyum sağlaması gerektiğini belirtmiştir. Tarihçilerin "Word dünyasından Excel dünyasına" geçiş vaktinin geldiğini savunan Çalışır, Halil İnalçık'ın Âşıkpaşazâde'yi okurken yaptığı arazi teyitlerini hatırlatarak, bugün GIS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) gibi araçların bu işlevi görerek metnin sıhhatini artırdığını belirtmiştir. Çalışır, İSNAD sistemi gibi standartlaşma çabalarının ve yapay zekâ araçlarının tarihçilere sağladığı kolaylıklara dikkat çekmiştir. Ayrıca edebiyat, tarih ve dijital beşerî bilimlerin birlikte çalışmasının gerekliliğine dikkat çekmiş ve bu disiplinler arasındaki ayrımın, Veysi'nin *Hâbnâme*'si gibi önemli eserlerin uzun süre fark edilmemesine yol açtığını belirtmiştir.

Prof. Dr. Hakan Karateke ise Berlin'de yaşadığı bir anekdotla her nüshanın "ünik" bir değer taşıdığını hatırlatmıştır. Karateke, doktora sonrasında Berlin'de Bizantinistik derslerine devam ederken hocası Dieter Reinsch'in, 63 nüshası bulunan herhangi bir Bizans metninin yalnızca 40 nüshasına bakarak neşir yapan bir araştırmacıyı "bilimsel ciddiyetten uzak" bulduğunu, nüsha seçimini keyfileştirmenin metin tenkidinin mantığıyla bağdaşmadığını vurguladığını aktarmıştır. Bu yaklaşımı Osmanlı tarih yazımıyla ilişkilendiren Karateke, İstanbul'da basılan bir Naîmâ versiyonunun zamanla "tek doğru metin" hâline gelmesi ve diğer versiyonların gözden düşmesi örneğinde olduğu gibi, alternatif metin geleneklerinin görünmez kılınmasının kayıp "mümkün tarihleri" de beraberinde götürdüğünü belirtmiştir. Ona göre; müellifin ilk metnini tespit etmeye çalışmak kadar, daha sonra üretilen her nüshayı kendi bağlamı, müdahaleleri ve ima ettiği dünya görüşüyle birlikte düşünmek; ideal olarak bu versiyonları dijital ortamda araştırmacıların erişimine açarak farklı metin tarihlerini görünür kılmak da zorunludur.

4.2. İkinci Oturum: *Oruç Bey Tarihi*

Prof. Dr. Oktay Özgül moderatörlüğünde gerçekleşen ikinci oturum, Prof. Dr. Necdet Öztürk'ün *Oruç Bey Tarihi*¹³ neşri üzerinden "hafif" ve "tam" transkripsiyon ikilemini çalıştayan en hararetli tartışmalarından birine dönüştürmüştür. Tartışmacılar Prof. Dr. Cemal Kafadar, Prof. Dr. Feridun Emecen, Prof. Dr. Selim Karahasanoğlu ve Prof. Dr. Fikret Yılmaz konuyu farklı açılardan ele almışlardır.

13 *Oruç Bey Tarihi: Osmanlı Tarihi (1288–1502)*, haz. Necdet Öztürk (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014).

Görsel 4: Çalıştayın Oruç Bey Tarihi Oturumundan

4.2.1. “Dikenli Tel Örgü” Metaforu ve Tarihçinin Öncelikleri

Prof. Dr. Necdet Öztürk, kendi neşir tecrübesini aktarırken, bilinçli olarak “hafif transkripsiyon” yöntemini benimsediğini ifade etmiştir. Amacının, metnin tarihçiler ve geniş okuyucu kitlesi tarafından akıcı bir şekilde okunması olduğunu savunan Öztürk, metni yoğun diyakritik işaretlerle (alt noktalar, şapkalar, çizgiler) bir “dikenli tel örgüye” çevirmekten kaçındığını belirtmiştir. Öztürk; tarihçinin esas odak noktasının “anlam” olduğunu, “var ıdı”nın ayrı mı bitişik mi yazıldığıının kendisini bir dil bilimci kadar ilgilendirmediğini, ancak terminoloji, zaman ve mekân bildiren kelimelerin doğru okunmasının esas olduğunu savunmuştur.

Kendi neşirlerinde de “miktar” kelimesindeki kaf ve kef karışıklığı gibi hatalar olabildiğini samimiyetle dile getiren Öztürk, bu noktada yayınevi editörlerinin ve raportörlerin devreye girerek maddî hataları süzmesi gerektiğini vurgulamıştır. Buna mukabil, günümüzdeki bazı neşirlerde görülen özensizlikleri, *Edirne Badi Efendi nüshası* üzerinden sert bir dille eleştiren Öztürk; 21. yüzyılda “daktilo hatası” gibi mazeretlerin kabul edilemeyeceğini belirtir. Kaynak gösteriminde sayfa numarasını belirten “s.” harfinin atılmasıyla yapılan tasarrufları, bibliyografya ile dipnotlardaki künye uyumsuzluklarını ve kitap kapaklarında hazırlayan ile müellif isminin birbirine karıştırılmasını bilimsel ciddiyetle bağdaşmayan kusurlar olarak niteleyen Öztürk, metin neşrinin yalnızca harf çevirisi olmadığını, giriş metninin üslubundan bibliyografyaya kadar bütüncül bir standartlaşma gerektirdiğini savunmaktadır.

4.2.2. Filolojik Zaruret ve Dilin Hafızası

Cemal Kafadar; imlânın yalnızca teknik bir mesele olmayıp metnin tarihsel bağlamını anlamaya imkân veren bir araştırma alanı olduğunu vurgulamış, özellikle Dariusz Kołodziejczyk ve Victor Ostapchuk’un tahrir defterleri üzerine gerçekleştirdikleri

çalışmayı¹⁴ hatırlatarak tam transkripsiyonun kimi zaman kâtibin kimliğine dair veriler sunduğunu belirtmiştir. Kafadar'a göre; Slavca kökenli şahıs adlarının yazımındaki tutarlı varyasyonların, defteri kaleme alan kişinin ana dili Bulgarca olan bir devşirme olduğunu göstermesi, imlânın tarihsel sonuç doğurabilecek analitik bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Kafadar bunun yanı sıra neşir pratiğinde kullanılan terminolojinin netleştirilmesi gerektiğini ifade ederek “editör” (metni hazırlayan ve yapısal kararları veren) ile “copy editor” (metnin yazım–dil tutarlılığını denetleyen) arasındaki ayrımın önemine dikkat çekmiştir. Bu ayrımın belirsizleşmesinin hem sorumluluk açısından hem de yöntemsel standartlar açısından sorun yarattığını ifade etmiştir.

Prof. Dr. Feridun Emecen, tartışmanın sadece transkripsiyon teknikleri üzerinden yürütülmesinin meseleyi daralttığını, asıl sorunun *Oruç Bey Tarihi*'nin nüshalarının niteliği, metnin hangi geleneğe ait olduğu ve hangi nüshanın gerçekten Oruç'a bağlanabileceği konularında yattığını vurgulamıştır. Bazı nüshalarda müellif adının geçmesi, bazılarında geçmemesi, Oruç Bey–Anonimler–Âşıkpaşazâde üçgenindeki metin aktarım ilişkilerinin tam olarak çözülememiş olması ve varyantlar arasındaki belirgin farklar Emecen'e göre; metnin “sağlam nüsha” temelinde yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu varyantların tarihsel sonuçlara doğrudan etki ettiğini gösteren Emecen, kimi nüshalarda “beylerbeyi kendi kaldı, oğlunu gönderdi” şeklinde okunan ifadenin başka nüshada tamamen farklı biçimde yer aldığını, bu tür ayrışmaların olay örgüsünü ve siyasi bağlamı değiştirebildiğini belirtmiştir. Transkripsiyon tartışması hakkında ise asıl problemin Arapça kökenli kelimelerde değil, Türkçe ve Farsça unsurlarda hangi telaffuzun esas alınacağı sorusunda düğümlendiğini; Türk telaffuzu mu, Farsça köken mi, yoksa dönem içi varyasyon mu temel alınmalı sorusunun bugün bile net cevabı olmadığını ifade etmiştir. Emecen, bu nedenle gerçek standardizasyonun ancak Türk Tarih Kurumu gibi kurumsal bir yapı tarafından hazırlanacak bir kılavuzla mümkün olabileceğini, bireysel tercihlerin ise kaçınılmaz olarak parçalı alan ürettiğini ifade etmiştir. Ayrıca erken dönem Osmanlı metinlerinin çoğunun daha geç yüzyıllarda istinsah edilmiş olmasının, yani 15. yüzyıl dilinin 16. ve 17. yüzyıl kâtiplerinin imlâsıyla harmanlanmasının, “asıl” ile “müstensih müdahalesini” ayırt etmeyi güçleştirdiğini, bu yüzden önce sağlam metin–sağlam zincir inşa edilmeden transkripsiyon üzerinden ilerlemenin binanın çatısını sağlamlaştırıp temeli ihmal etmeye benzediğini vurgulamıştır.

Prof. Dr. Selim Karahasanoğlu, “tam transkripsiyon”un lüks değil, filolojik bir zaruret olduğunu savunmuştur. Tarihçilerin genellikle transkripsiyon işaretlerine boğulmak istemediğini belirten Karahasanoğlu, kendisinin de doktora sonrası Gönül Tekin ve Günay Kut ile çalışırken Harvard serisi için yaptığı neşirde tam transkripsiyon yapmaya ikna olduğunu ve tarihçilerin de bunu yapabileceğini belirtmiştir. Karahasanoğlu, Necdet Öztürk'ün neşirinin “çok tutarlı” olduğunu ancak “basit” ile “tam” transkripsiyon arasında gidip geldiğini ifade etmiş; “Niye” kelimesinin şeddelli yazımı (niyye), “Yakup” isminin ‘p’ ile bitmesi (Ya'kup), “Bilecik” yerine “Bilecuk”, “Ertuğrul” yerine “Ertogrul” gibi yer ve kişi adlarının aslına uygun yazılması gibi detayların, dilin tarihsel gelişimini takip etmek için korunması gerektiğini vurgulamıştır.

14 Dariusz Kolodziejczyk, *The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681): Defter-i Mufassal-i Eyalet-i Kamañice* (Cambridge, MA: The Harvard Ukrainian Research Institute, 2004). Eserin önsözü Victor Ostapchuk tarafından yazılmıştır.

Prof. Dr. Fikret Yılmaz, tartışmayı iki ekseninde genişletmiştir. İlk olarak; transkripsiyonun giderek “uzman bir kulübün dili”ne dönüştüğünü, işaret bolluğunun metni dışarıdan okuyucu için kapattığını ve farklı transkripsiyon rejimlerinin aynı metne farklı “yorumsal yüzeyler” eklediğini belirtmiştir. Bu nedenle tarihçilerin ve dilcilerin asgarî müşterek bir işaret sistemi üzerinde uzlaşması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca Türkiye’deki birçok neşirde görülen dizin olmaması ve tutarsız künye ile yazma uygulamalarının metnin araştırılabilirliğini zayıflattığını, dizinin transkripsiyon kadar temel bir unsur olduğunu ifade etmiştir. İkinci olarak Yılmaz, transkripsiyon tartışmasının kaçınılmaz biçimde metinlerin ideolojik ve anlatısal katmanlarına açıldığını belirtmiştir. Oruç Bey, Âşıkpaşazâde ve Neşrî arasındaki farkların yalnızca varyant düzeyinde değil, hangi motiflerin bilinçli biçimde aktarıldığı veya dışarıda bırakıldığı üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Geyikli Baba, ak börk–kıızıl börk meselesi ve Hacı Bektaş–Ebû’l-Vefâ silsilesinin farklı metinlerde farklı ideolojik konumlar ürettiğini hatırlatmış; bu durumun Oruç Bey Tarihi’nin de sadece filolojik değil, aynı zamanda siyasal bir kurgu taşıdığını göstermesi bakımından önemli olduğunu vurgulamıştır.

4.2.3. Dijital Çözümler ve Varyasyonun Yönetimi

Oturum sonunda salondan gelen soru ve katkılar kısmında Abdullah Saçmalı, tartışmayı dijital beşerî bilimler boyutuna taşımıştır. Saçmalı, kelimelerin imlâsını belirleyen dört unsurun (köken dili, Türkçe ses uyumu, kâtibin memleketi ve dönemi) tek havuzda toplanabileceğini belirtmiş; dijital sözlüklerin ve veri tabanlarının, tek bir “doğru” imlâ dayatmak yerine, bu varyasyonları kapsayacak ve ilişkilendirecek şekilde tasarlanması gerektiğini ifade etmiştir.

4.3. Üçüncü Oturum: Tercüme, Telif ve Nüsha Çeşitliliği – *Kâbusnâme*

Prof. Dr. Selim Karahasanoğlu’nun moderatörlüğünde başlayan üçüncü oturumda, Prof. Dr. Helga Anetshofer, Farsça asıllı *Kâbusnâme*’nin Türkçe tercümelemleri üzerinden karşılaştırmalı metin neşri sorunlarını ele almıştır. Tartışmacılar Prof. Dr. Hatice Aynur, Prof. Dr. Zeynep Tarım ve Doç. Dr. Kadir Turgut konuyu derinleştirmişlerdir.

4.3.1. Telif-Tercüme, İmlâ ve Filolojik Eleştiri

Prof. Dr. Helga Anetshofer konuşmasında, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinin neşri, imlâ sorunları ve filolojik inceliklerini, 11. yüzyılda Keykâvus b. İskender tarafından Farsça kaleme alınan *Kâbusnâme* eserinin Türkçe tercümelemleri üzerinden ayrıntılı şekilde değerlendirmiştir. Anetshofer söze, eski metinlerdeki imlâ varyasyonlarının önemine dikkat çekerek başlamış; örneğin bir metinde kişinin kimliğini ifade ederken “Ben bir Türk’üm” demek istendiğinde, eski metinlerde bunun “Türkmen” gibi farklı varyantlarla karşılanabileceğini belirterek, standartlaştırmanın bu tür prototip formları yok ettiğini vurgulamıştır. Dijital beşerî bilimler çalışmaları söz konusu olduğunda, tıpkı 15. ve 16. yüzyıl Orta Çağ Almancası üzerine yapılan projelerde olduğu gibi, metinlerin modernize edilmiş bir alfabe ile normalize edilmesinin pratik zorunluluk olabileceğini kabul etmiştir. Ancak dilbilimsel ve filolojik derinliğe sahip çalışmalar için bu tür bir normalizasyonun, özellikle Arapça ve Farsça kelimelerden ziyade Türkçe kelimelerdeki zengin varyasyonu ortadan kaldırdığı için uygun olmadığını savunmuştur. Bu sebeple; ideal bir metin neşrinin yanında, şüpheli durumlarda

kontrol edilebilmesi amacıyla mutlaka el yazması tıpkıbasımının (faksimile) da yer alması gerektiğini belirtmiştir.

Konuşmanın ana eksenini, *Kâbusnâme*'nin 14. ve 15. yüzyıllarda Anadolu sahasında yapılan tercümelere oluşturmuştur. Bu tercüme arasında mütercimi bilinmeyen en eski nüsha (Yelkenci-Birnbaum), Şeyhoğlu Sadrüddin, Akkadioğlu, Bedr-i Dilşâd ve Mercimek Ahmed çevirileri yer almaktadır. Anetshofer, H. 835 / M. 1431-1432 tarihli Mercimek Ahmed tercümesinin gerek dil özellikleri gerekse dolaşımdaki nüsha sayısı bakımından en tanınmış versiyon olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte, bu metnin temel başyuru yayını olan Orhan Şaik Gökyay neşrinin¹⁵ metodolojik sorunlar barındırdığını ifade etmiştir. Gökyay'ın hangi yazma nüsha ya da nüshalara dayandığını açık biçimde belirtmediğini, "Faik Reşat Unat'ın manuskripti" gibi muğlak ifadeler kullandığını ve metni önemli ölçüde sadeleştirerek yayımladığını ifade ederek bu durumun, eserin tarihsel-dilsel katmanlarını izlemeyi güçleştirdiğini belirtmiştir. Ayrıca Atilla Özkırımlı'nın hazırladığı popüler baskının¹⁶ da orijinal metne değil, sadece Gökyay neşrine dayandığı ve dili daha da sadeleştirdiği eleştirisi getirilmiştir.

Anetshofer, Mercimek Ahmed'in eseri birebir çevirmek yerine dönemin Osmanlı toplum yapısına uyarlayan bir "telif-tercüme" ortaya koyduğunu belirterek, mevcut neşirlerdeki okuma hatalarını ve nüsha farklarını somut örneklerle detaylandırmıştır. İlk örnek olarak, eserin önsözünde padişahın kitabı görüp tercüme edilmesini istediği sahneyle ilgili "Filibe Yolunda" tartışmasını ele almıştır. Gökyay bu ifadeyi "Filibe yolunda" olarak okurken, Eleazar Birnbaum'un¹⁷ (1929-2019) elindeki bir nüshaya dayanarak bu ifadenin "Filibe Bolu" (Filippopolis yerine Bolu şehri) okunması gerektiğini savduğunu aktarmıştır. Ancak Anetshofer, incelediği çok sayıda nüshada "Bolu" ifadesine rastlamadığını, ibarenin genellikle "Filibe yolunda" veya "Filibe tarikinde" şeklinde geçtiğini, hatta bir nüshada bu kısmın tamamen atlandığını tespit ederek tek nüshaya dayalı hüküm vermenin risklerine işaret etmiştir. Bir diğer örnek ise Gökyay ve Özkırımlı metinlerinde geçen başlık hatasıdır. Metinde "Yemek terbiyeti" olarak okunan kısmın, Farsça aslı ve diğer Türkçe tercümelemler (Akkadioğlu, Bedr-i Dilşâd) ile karşılaştırıldığında aslında "Yemek tertibi" (düzeni) olması gerektiği, hatanın müstensihin noktayı kaydırmasından kaynaklandığı ortaya konmuştur.

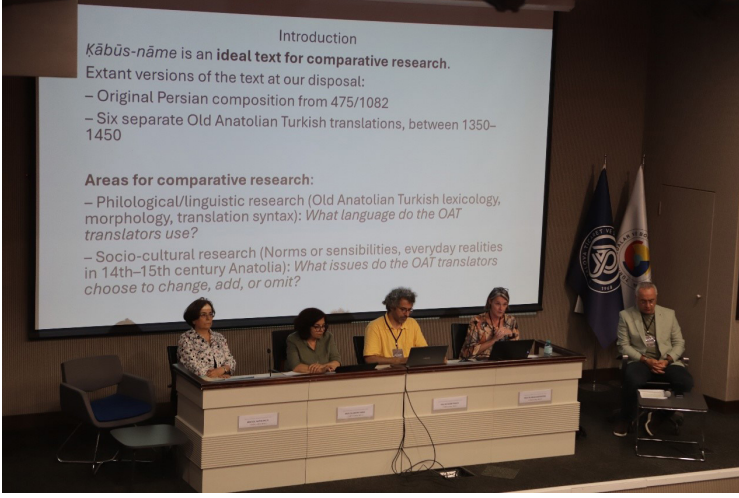
Son olarak transkripsiyon ve fonetik meselelerine değinen Anetshofer, Eski Anadolu Türkçesi imlâsındaki ince detayların korunması gerektiğini savunmuştur. Özellikle "-dan/-den" eklerinde veya kelime sonlarında Arapça tenvin işaretinin (çift üstün) kullanımına (örneğin dal ve elif üzerinde veya sadece dal üzerinde) dikkat çekmiştir. Konuşmasının en dikkat çekici fonetik vurgusu ise kelime başındaki ötümsüz ünsüzlerin (T, P) dönemin fonetiğinde aslında ötümlü (D, B) telaffuz edildiği tezidir. Anetshofer'e göre, metinlerde "T" ile yazılan kelimeler (örneğin "Taşra") aslında "Daşra", "P" ile yazılanlar (örneğin "Parmak") ise "Barmak" şeklinde okunmalıdır. Bu görüşünü desteklemek için, nadir de olsa bazı müstensihlerin, örneğin "Taşra" kelimesini yazarken "Dal" harfinin üzerine veya "Gendu" kelimesini yazarken "Kef" harfinin üzerine üç nokta koyarak bu ses değişimini açıkça gös-

15 Keykâvus b. İskender, *Kâbusnâme*, çev. Mercimek Ahmed, haz. Orhan Şaik Gökyay (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1966).

16 Keykâvus b. İskender, *Kâbusnâme*, çev. Mercimek Ahmed, haz. Atilla Özkırımlı (İstanbul: Tercüman Yayınları, 1974)

17 Keykâvus b. İskender, *The Book of Advice by King Kay Kâ'ūs ibn İskander: The Earliest Old Ottoman Turkish Version of his Kâbusnâme*, haz. Eleazar Birnbaum (Cambridge, MA: Harvard University Printing Office, 1981).

terdiklerini kanıt olarak sunmuş ve bu döneme ait metinlerin transkripsiyonunda “D” ve “B” tercihlerinin dilin tarihsel gerçekliğine daha uygun olduğunu belirterek konuşmasını tamamlamıştır.

Görsel 5: Çalıştayın Kâbusnâme Oturumundan

4.3.2. Standart Eksikliğinin Anatomisi ve Metodolojik Tutarlılık

Prof. Dr. Hatice Aynur, mevcut neşirlerdeki standart eksikliğini bir örnekle ortaya koymuştur. Enfel Doğan'ın Şeyhoğlu Sadrüddin tercümesi neşirinin¹⁸ kapağını gösteren Aynur, aynı kapak sayfasında bile transkripsiyon uygulamasında tutarsızlıklar (Kâbusnâme'de tam transkripsiyon işareti varken Şeyhoğlu'nda olmaması, Sadrüddin'de ve Mustafa'da kısmen olması gibi) olmasını eleştirmiştir. Bu durumun, yöntem birliğinin olmamasından kaynaklandığını belirten Aynur, metnin ne edebiyatçının ne de tarihçinin tekelinde olduğunu, “hepimizin” ortak malı olduğunu vurgulamıştır. Tarihçilerin “anlam”, edebiyatçıların “şekil” peşinde olduğu yönündeki eleştirilere karşı çıkan Aynur, edebiyatçıların da metinden anlam çıkarmaya çalıştığını belirtmiştir. Aynur, bir metnin beş şekilde yayımlanabileceğini (tıpkıbasım, tam transkripsiyon, hafif transkripsiyon, bugünkü imlâya aktarma, sadeleştirme) belirterek, özellikle sadeleştirilmiş metinlerden doktora tezi yapılmasının sakıncalarına işaret etmiştir. Aynur, kelimelerin tek biçimli yazılışının, gelecekteki dijital çalışmalar için elzem olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, son yıllarda bazı neşirlerde görülen “hazırlayan” ibaresinin yanlış konumlandırılması (hazırlayanı yazar gibi öne almak) sorununun altını çizmiş; yayıncılık etiğinin bu konuda net bir standart gerektirdiğini vurgulamıştır.

4.3.3. Farsça Asıl, Sahte Nüshalar ve Edisyon Kritiğinin Gerekliliği

Prof. Dr. Zeynep Tarım, metni bir sosyal tarihçi gözüyle değerlendirerek, tam transkripsiyonun önemine değinmiştir. Tarım; nesnelere tarihi, renkler ve kıyafetler üzerine çalı-

¹⁸ Keykâvus b. İskender, *Kâbus-nâme*, çev. Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa, haz. Enfel Doğan (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016).

şırken; bir kelimenin “tı” veya “te” ile yazılması gibi imlâ detaylarının, o nesnenin tarihsel dönüşümünü takip etmede belirleyici olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca tarihçilerin günlük hayatı (yeme-içme adabı, kap-kacak kültürü) tasavvur edebilmesi için kroniklerin yetersiz kaldığını; *Kâbusnâme* ve *Hace-i Cibân* gibi eserlerin sunduğu nüansların ancak doğru bir okumayla ortaya çıkacağını belirtmiştir. Bu bağlamda, metinlere atıf yapılırken neşreden editörün isminin (ör. Necdet Öztürk, Mehmet İpşirli) mutlaka belirtilmesi gerektiğini, çünkü her neşrin farklı bir metin inşası olduğunu savunmuştur. Tarım; Saadettin Buluç¹⁹ (1913-1984) ve Gökyay neşirlerindeki “Şeyh Şibli” hikâyesini karşılaştırarak, nüshalar arasındaki farkların metnin psikolojik derinliğini nasıl etkilediğini göstermiştir. Özellikle “vardı” kelimesinin ve noktalama işaretlerinin kullanımıyla, karakterin “hemen kabul etmesi” ile “durup düşünmesi/tereddüt etmesi” (Reva mıdır?) arasındaki anlam kaymasına dikkat çekmiştir. Son olarak, farklı tercümelelerdeki hitap şekillerinin (“Ey oğul”, “Ey ciger-güşem”, “Ey oğlan”) dönemsel ve kültürel farkları yansıtan değerli veriler olduğunu ifade etmiştir.

Doç. Dr. Kadir Turgut; *Kâbusnâme*'nin Farsça neşirlerinin tarihçesini (Rıza Kuli Han, Said Nefisi, Gulam Hüseyin Yusufi) özetleyerek, bu metnin tenkitli neşir sorunlarını görmek için ideal bir örnek olduğunu belirtmiştir. İlk baskı olan Rıza Kuli Han neşrinin kaynak nüshadan dolayı eksik olduğunu, Said Nefisi'nin ise metni kendi zevkine ve dönem algısına göre sansürleyerek/düzelterek özgünlüğü bozduğunu ifade etmiştir. Yusufi neşrini ise, sadece Fatih nüshasını esas alıp diğer farklara dipnotta yer verdiğinden dolayı, “edisyona kritiğin amacına ulaşmadığı” gerekçesiyle eleştirmiştir. Eserin adının (*Kâbusnâme*, *Nasihatnâme*, *Enderznâme*) ve bab sayısının tartışmalı olduğuna değinen Turgut, 1940'larda ortaya çıkan ve H. 483 tarihli olduğu iddia edilen süslü bir nüshanın sahte olduğunun, Mücteba Minevi tarafından ispatlandığını hatırlatarak nüsha tenkidinin önemini vurgulamıştır. Turgut, bu metodolojik sorunların daha 1942'de Ahmet Ateş tarafından dile getirildiğini hatırlatmış; metin tenkidinin “kan tahlili” gibi belirli kuralları olan teknik bir süreç olduğunu savunmuştur. Sonuç olarak alandaki temel sorunun bir “usul farklılığı” değil, açıkça bir “standart düşüklüğü” olduğunu belirterek sözlerini tamamlamıştır.

Oturumun son bölümünde İlker Evrim Binbaş, modern bir edisyon hazırlayan kişinin Farsça asıl metne hangi düzeyde başvurması gerektiği sorusunu ortaya atmıştır. Bu soruya yanıt veren Helga Anetshofer, görece küçük farklar dışında Türkçe tercümelelerin Farsça metni büyük ölçüde takip ettiğini, bu nedenle Farsça metnin anlamı kontrol etmek bakımından zorunlu bir başvuru kaynağı olduğunu belirtmiştir.

4.4. Dördüncü Oturum: *Tevârih-i Âl-i Selçuk*

Prof. Dr. Murat Keçiş'in moderatörlüğünde gerçekleşen dördüncü oturumda, Doç. Dr. Abdullah Bakır, Yazıcızâde Ali'nin II. Murad döneminde İbn Bibi'den tercüme ve telif yoluyla hazırladığı *Tevârih-i Âl-i Selçuk*²⁰ eseri üzerinden metin neşrinin görsel ve materyal boyutunu tartışmaya açmıştır. Tartışmacılar Prof. Dr. Judith Pfeiffer, Dr. Ali Emre Özyıldırım ve Dr. İpek Hüner'dir.

19 Sâdettin Buluç, “Eski Anadolu Türkçesiyle Bir Kâbus-nâme Çevirisi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten* 17 (1969), 195-200.

20 Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk: Oğuznâme – Selçuklu Tarihi (Giriş-Metin-Dizin)*, haz. Abdullah Bakır (İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2009).

4.4.1. Metin Sadece Yazı Değildir: Görsellik ve Arkeoloji

Hem tarihçi hem de arkeolog kimliğiyle konuşan Doç. Dr. Abdullah Bakır, Yazıcişâde Ali'nin *Tevârih-i Âl-i Selçuk* eseri üzerine yürüttüğü kapsamlı neşir çalışmasını, karşılaştığı filolojik sorunları ve metnin disiplinler arası yöntemlerle nasıl doğrulandığını ayrıntılı biçimde aktarmıştır. Bakır, eserin sanıldığı gibi sadece İbn Bibi'nin *el-Evâmirü'l-Alâiyye* eserinin birebir çevirisi olmadığını; Râvendî'den bölümler içerdiği gibi, kaynağı tespit edilemeyen ve muhtemelen müellifin şahitliğine dayanan özgün kısımları da barındırdığını belirtmiştir. Özellikle başka kaynaklarda rastlanmayan bir İstanbul depremi kaydı ve Gıyaseddin Keyhüsrev'in Ayasofya gezisi gibi detaylar, eserin özgün tarihsel değerini ortaya koymaktadır.

Neşir süreci için sekiz farklı nüsha tespit edilmiş, bunlar arasından Paris, Berlin ve Topkapı nüshaları üzerinde yoğunlaşılmıştır. Çalışmanın ana nüshası olarak Topkapı 1391'in seçilme gerekçesi, nüshanın tamamen harekeli olması ve diğerlerinde eksik bulunan *Oğuznâme* gibi bölümleri bütünlüklü olarak içermesidir. Bakır ayrıca literatür tarihine dair ilginç bir detayı paylaşarak, Necip Asım Yazıksız tarafından hazırlandığı bilinen ancak matbaa yangınında yok olan neşrin kurtulan 88 sayfalık kısmını Ali Emîri Kütüphanesi'nde tespit ettiklerini ve kendi çalışmalarıyla karşılaştırdıklarını eklemiştir. Berlin nüshasının başında ise Kilisli Muallim Rıfat'ın 1936 tarihli inceleme notlarına ve düzeltmelerine rastlanmıştır.

Görsel 6: Çalıştayın *Tevârih-i Âl-i Selçuk* Oturumundan

Metodolojik açıdan TDK'nın transkripsiyon sistemini benimseyen Bakır, metne sadakat ilkesinin önemini örneklerle savunmuştur. Örneğin; yaygın kullanım "Nizamülmülk" olmasına rağmen, harekeli metinde ısrarla "Melik" yazıldığı için müdahalede bulunulmamıştır. Benzer şekilde, anlamı ilk başta bilinmeyen "İskelen" kelimesi korunmuş, yapılan yerel araştırmalar sonucunda bu kelimenin belli bir bölgede "soğan tohumu/arpacık soğan"

anlamına geldiği tespit edilerek metnin doğruluğu kanıtlanmıştır. Çalışmada Farsça şiirler ve başlıklar orijinal hâliyle bırakılmış, ayetler italik ve tırnak içinde belirtilmiştir.

Bakır, sunumunda metni arkeolojik ve etnografik verilerle birlikte ele almıştır. Eserde yer alan Oğuz Kağan minyatürlerinin en eski örneklerden biri olduğuna değinen Bakır, metindeki Oğuz boylarına ait tamgaların izini sürmüştür. Bu tamgaların Anadolu’da çoban kepeneklerinde ve özellikle Güneydoğu’daki kadın dövmelerinde hâlâ yaşadığı saha çalışmalarıyla tespit edilmiştir. Bir arkeolog olarak metni sahada da test eden konuşmacı, Isparta Uluborlu’da yürüttüğü kazılarda, metinde bahsi geçen ve boğdurulan iki şehzadenin mezar yerlerini Kılıçarslan Medresesi çevresinde belirlediklerini, kesin doğrulama için karbon-14 ve izotop analizleri yapmayı planladıklarını ifade etmiştir.

Konuşmasının sonunda tesadüfî bir keşfe de yer veren Bakır, Paris Kütüphanesi’nden eserin muhtasarını isterken yanlışlıkla gönderilen, kataloglarda kaydı bulunmayan ve bilinmeyen bir yazma eserin ellerine geçtiğini müjdelemiştir. Son olarak, Anadolu halkının elinde “Kur’an zannedilerek” saklanan, camilerde veya evlerde korunan pek çok kıymetli yazma eser bulunduğuna dikkat çekmiş; bu eserlerin toplanması veya en azından dijital kopyalarının alınması için acil bir proje geliştirilmesi gerektiğini vurgulayarak sözlerini tamamlamıştır.

4.4.2. Dijital Veri Tabanları ve Karşılaştırmalı Analiz

Prof. Dr. Judith Pfeiffer, konuşmasında Abdullah Bakır’ın çalışmasını, özellikle “yöntemsel tutarlılığı” ve yazarın 2009’daki ilk versiyonu 2016’da bizzat düzelterek geliştirmesi nedeniyle övmüştür. Konkordans, imlâ tablosu ve nüsha karşılıkları gibi eklerin metnin bilimsel değerini artırdığını ifade etmiştir.

Pfeiffer, filolojik çalışmalarda “dijitalleşme” vizyonunu Jules Gilliéron’un *Fransa Dilbilim Atlası*²¹ (kelimelerin köy köy değişimi) örneği üzerinden açıklamıştır. Ona göre, metinlerdeki imlâ varyantları (e/i, açık/kapalı e vb.) dijital veri tabanlarında etiketlenerek saklanmalıdır. Pfeiffer, sadece kelime varyantlarının değil, bu kelimelerin geçtiği nüshaların coğrafi koordinatlarının (*latitude/longitude*) da etiketlenmesi gerektiğini savunmuştur. Böylece dijital yapı, araştırmacıya kelimenin hangi bölgede, hangi nüshada ve nasıl yazıldığını gösteren bir “dil haritası” sunabilecektir. Sonuç olarak Pfeiffer, herkesi tek bir standarda zorlamak yerine; araştırmacıların kendi tutarlı yöntemlerini uyguladığı, ancak arka plandaki dijital etiketleme (tagging) sayesinde tüm verilerin birleşip karşılaştırılabilir hâle geldiği esnek bir model önermiştir.

4.4.3. Metin Tesisi (Rekonstrüksiyon) ve Müstensih Hataları

Dr. Ali Emre Özyıldırım, çok nüshalı eserlerde asıl hedefin müellifin metnine yaklaşmak olduğunu vurgulamış ve *metin tesisi* kavramını ayrıntılı biçimde açıklamıştır. Eserlerin zaman içinde müellif tarafından değiştirilmiş olabileceğini; bu nedenle ilk versiyon ile sonraki versiyonların birbirine karıştırılmadan ayrı ayrı neşredilmesi gerektiğini belirtmiştir. Özyıldırım, müstensih hatalarının açık olduğu yerlerde, hatalı/eksik nüshayı ana metne koyup doğrusunu dipnotta vermenin yetersiz olduğunu; metin tesisi mantığıyla

21 Jules Gilliéron - Edmond Edmont, *Atlas linguistique de la France* (Paris: Honoré Champion, 1902–1910).

eksik kısımların ana metne dâhil edilmesi gerektiğini savunmuştur. Melikşah'ın fiziksel özelliklerini anlatan bölümde, ana nüshada eksik olan “bir gözü fil cümle havl (şaşı) idi.” cümlesinin metnin anlamını tamamladığını; bu bilginin hem diğer nüshalarda hem de eserin kaynağı olan *Râḥatü’ş-Şudûr*’da yer aldığını göstermiştir. Aynı durumun Nuh’un oğulları bölümünde de geçerli olduğunu, eksik oğul kaydının Berlin nüshasıyla tamamlanarak ana metne alınması gerektiğini ifade etmiştir. Harekelerin çoğunlukla metnin yazılmasından sonra, hatta bazen farklı eller tarafından eklendiğini belirten Özyıldırım, bu nedenle hareketlere her zaman dönemi yansıtan kesin veriler olarak bakılamayacağını, ihtiyatlı olunması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca transkripsiyonun doğru telaffuzu göstermekten ziyade, bir alfabeği diğerine aktarma işlemi olduğunu hatırlatarak tarihçilerin yaklaşımını eleştirmiştir. Son olarak, tarih metinlerinde 16. yüzyıldan sonra edebî sanatların yoğunlaştığını, bu nedenle neşir hazırlayanların metne nüfuz edebilmek için edebî terminolojiye hâkim olmaları gerektiğini belirtmiştir.

4.4.4. Analitik Dizin, Toplumsal Cinsiyet ve Kavram Haritaları

Dr. İpek Hüner, tarih metinlerinin genellikle kişi ve olay merkezli ele alındığını; oysa *Tevârih-i Âl-i Selçuk* gibi eserlerin toplumsal cinsiyet açısından çok zengin malzemeler içerdiğini söylemiştir. Metinlerde adı geçmeyen kadınların yoğun biçimde yer aldığını; “anne”, “süt”, “emzirme”, “kız kardeş”, “avrat”, “hatun” gibi sözcüklerin dizine dâhil edilmesi hâlinde araştırmacının metni baştan sona tarama motivasyonunun artacağını belirtmiştir. Hüner, sözlük bölümlerinde yalnızca standart sözlüklerde bulunan anlamların tekrar edilmesinin sınırlı olduğunu; asıl değerli olanın, metinde geçen ve başka kaynaklarda güç bulunan kelimelerin açıklanması olduğunu söylemiştir. Kendi çalışmalarında yıllarca anlamını bulamadığı deyimlere rastladığını belirtmiş; bu tür kelimelerin neşir sözlüğüne eklenmesinin büyük bir katkı olacağını vurgulamıştır. Metindeki diyalogların gösterimi de Hüner’in üzerinde durduğu bir diğer konudur. Modern noktalama işaretlerinin metne kimi zaman açıklık getirdiğini, kimi zaman ise çok katmanlı anlatıyı tek sesli hâle getirdiğini ifade etmiştir. Özellikle “eydür”, “dedi” gibi aktarım fiilleriyle kurulan yapıda, tırnak kullanımının anlatı kimliğini değiştirebildiğini söylemiştir.

4.4.5. Ek Tartışmalar, Arapça Pasajlar, Dijital Transkripsiyon ve İnsan Unsuru

Bu tartışmaların ardından; Doç. Dr. Hacer Karabağ Arslan, tam transkripsiyonlu bir metnin makine öğrenimi açısından daha güvenilir sonuç üretip üretmediğini ve Osmanlıca için yeterli büyüklükte bir veri setinin mevcut olup olmadığını sormuştur. Sümeyye Akça, Osmanlıca için HTR modellerinin en büyük sorunlarının veri eksikliği ve Latin alfabeli metinlerdeki tarihsel birikimin olmaması olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle sonuçların hâlen “yarı otomatik” nitelik taşıdığını ve insan denetiminin zorunlu olduğunu söylemiştir. Veri artırımı çalışmalarına rağmen mevcut verinin makine öğrenimini hızlandıracak ölçekte olmadığını ifade etmiştir. Buna istinaden; Abdullah Saçmalı ise Osmanlıca dijitalleştirme sürecinin üç aşamadan oluştuğunu (görsel tanıma, latinize etme, transkripsiyon) ve asıl güçlüğün ilk iki aşamada ortaya çıktığını açıklamıştır. Doğru Osmanlı harfli çıktı elde edildiğinde transkripsiyonun teknik olarak kolaylaştığını; ancak insan müdahalesinin bu süreçte vazgeçilmez olduğunu vurgulamıştır.

4.5. Beşinci Oturum: Dürr-i Meknûn

Son oturum, Doç. Dr. Hacer Karabağ Arslan moderatörlüğünde gerçekleşmiştir. Arş. Gör. Didar Ayşe Akbulut, *Dürr-i Meknûn* metni üzerinden yazarlık, tür ve neşir sorunlarını irdelemiştir. Tartışmacılar Prof. Dr. Ali Akyıldız, Dr. İlker Evrim Binbaş, Dr. Ercan Akyol ve Prof. Dr. Murat Keçiş olmuştur.

4.5.1. Yazar Sorunu, Tür ve Tarihlendirme Problemleri

Didar Ayşe Akbulut, sunumunda öncelikle *Dürr-i Meknûn*'un modern bilim tarihindeki serüvenini özetlemiş ve metnin tarihçilerin dikkatine nasıl girdiğini açıklamıştır. 20. yüzyıl başındaki Hammer ve Taeschner'in (1888-1967) metni "ilkel bir coğrafya eseri" olarak gören değerlendirmelerinden sonra metin, asıl görünürlüğünü Stefanos Yerasimos'un (1942-2005) *İstanbul ve Ayasofya Efsaneleri*²² çalışmasıyla kazanmıştır. Akbulut; Yerasimos'un, metni Fetih sonrası II. Mehmed'in siyasi vizyonuna karşı muhalif bir anlatı olarak yorumladığını, daha sonraki literatürde ise bu okumanın dönüştürüldüğünü belirtmiştir. Mesianik düşüncenin 16. yüzyılda yeniden canlanması bağlamında Kaya Şahin²³ ve Carlos Grenier²⁴ gibi isimler, metni imparatorluk yanlısı olarak veya farklı bağlamlarda okurken Ebru Turan²⁵ metni Fatih ile Uzun Hasan arasındaki rekabet (1470'ler) üzerinden okuyarak Fatih aleyhtarı bir konuma yerleştirmiştir.

Müelliflik meselesine değinen Akbulut, Ahmed Bican atfının Kâtip Çelebi'ye kadar uzanan bir gelenek olmasına rağmen hiçbir erken nüshada müellif adının bulunmadığını, Grenier'in 2018 tarihli çalışmasının bu atfı sentaks ve sözcük analiziyle çürüttüğünü aktarmıştır. Bugün metnin yazarının ve kesin telif tarihinin bilinmediğini, eldeki en erken yazmalar 1590'lara ait olduğu için metnin uzun bir istinsah zinciri içinde değişerek aktarılmış olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu ifade etmiştir.

Sunumun geri kalanında *Dürr-i Meknûn*'un neşir tarihine değinen Akbulut; Sakaoğlu'nun tek nüshaya dayalı popüler baskısının²⁶ sınırlılıklarını ve Demirtaş'ın iki nüsha üzerinden yaptığı tam transkripsiyonun²⁷ güçlü yönlerine rağmen paragraf bölme gibi editöryal tercihlerle metni böldüğünü anlatmış, Laban Kaptein'in Arap harfli neşrini²⁸ ise filolojik açıdan en tutarlı çalışma olarak konumlandırmıştır. Kaptein'in, metni paragraf düzenine müdahale etmeden sunmasının yanı sıra, "göklü/güzel" kelimelerinin kullanım sıklığı gibi veri odaklı analizlerle metni 15. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirme girişimini önemli bir metodolojik katkı olarak vurgulamıştır.

22 Stefanos Yerasimos, *Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, çev. Şirin Tekeli (İstanbul: İletişim Yayınları, 1993).

23 Kaya Şahin, "Constantinople and the End Time: The Ottoman Conquest as a Portent of the Last Hour", *Journal of Early Modern History* 14/4 (2010), 317-354.

24 Carlos Grenier, *The Spiritual Vernacular of the Early Ottoman Frontier: The Yazıcıoğlu Family* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2021).

25 Ebru Turan, *The Sultan's Favorite: İbrahim Paşa and the Making of the Ottoman Universal Sovereignty* (Chicago: University of Chicago, Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Doktora Tezi, 2007).

26 Yazıcıoğlu Ahmed Bican, *Dürr-i Meknûn: İnciler Dürbünü*, haz. Necdet Sakaoğlu (İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 1999).

27 Ahmet Demirtaş, *Yazıcıoğlu Ahmed Bican'ın Dürr-i Meknûn'u: İnceleme-Metin-Dizin* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 2003).

28 Yazıcıoğlu Ahmed Bican, *Dürr-i Meknûn: Kritische Edition mit Kommentar*, haz. Laban Kaptein (Asch: Laban Kaptein, 2007).

Son kısımda ise metin tesisinin tarihsel yorumu nasıl değiştirdiği iki örnekle açıklanmıştır. Coğrafya bölümlerindeki Sinvan/Litvan varyantının metnin mekânsal kurgusunu (Litvanya bağlantısı) doğrudan etkilediği belirtilmiştir. Cifr bölümünde geçen “isminde iki mim olan oğlan” ifadesinin ise bazı nüshalarda “bir mim evvelinde, bir mim ortasında” (Mehmed/Mahmud’a uyar), bazılarında ise “bir mim evvelinde, bir mim ahirinde” şeklinde geçmesinin, metnin II. Mehmed’e yönelik bir eleştiri olup olmadığı tartışmasını kökten değiştirdiğini vurgulamıştır. Akbulut sunumunu, 15. yüzyıl metinlerinin Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlıcaya geçişi temsil etmesi ve coğrafi ufkun genişlemesi nedeniyle neşirlerde özel bir hassasiyet gerektirdiğini belirterek tamamlamıştır.

Görsel 7: Çalıştayın Dürr-i Meknûn Oturumundan

4.5.2. Popüler Metinler ve Bağlam

Prof. Dr. Ali Akyıldız; edebiyatçıların, dilcilerin ve tarihçilerin üç gün boyunca süregelen, zaman zaman yükselen tartışmalarını değerlendirerek disiplinler arasında aslında aşılmaz bir fark olmadığını, anlaşmazlıkların her alanın kendi yerleşik “geleneğinin” (iyi veya kötü oluşmuş alışkanlıkların) doğal direncinden kaynaklandığını belirtmiştir. Bu nedenle, öncelikle ortak bir yöntem ve esaslar üzerinde durulması gerektiğini ifade etmiştir.

Akyıldız, Didar Akbulut’un akademik kaygılarla dışarıda bıraktığı 1982 tarihli “Dürr-i Meknûn–İbn Arabî” baskısının bilimsel değer taşımasa da göz ardı edilemeyeceğini savunmuştur. İnternet kitapçılarındaki okur yorumlarının, halkın bu eseri gerçekten İbnü’l-Arabî’ye ait sandığını ve “tecdid-i iman” ettiğini gösterdiğini belirterek; bu durumun tarihinin ilgilenmesi gereken “fiili bir kültürel gerçeklik” olduğunu vurgulamıştır. Akyıldız’a göre; yanlış atıflar dahi, metnin modern dünyadaki alımlanışını şekillendirdiğinden dolayı dikkate alınmalıdır.

Akyıldız'ın konuşmasının merkezinde müelliflik meselesi yer almıştır. Akyıldız; Carlos Grenier'in metni Ahmed Bican'dan ayıran bulgularının, Laban Kaptein'in daha önce ortaya koyduğu filolojik şüpheler üzerine inşa edildiğini hatırlatmıştır. Müellifin bilinmemesinin metni anonimleştirdiğini ve bağlamdan kopardığını belirten Akyıldız, dil tercihinin önemine değinmiştir: Eğer yazar Bican ise Türkçe yazmak, Arapça bilmesine rağmen yaptığı bilinçli bir tercihtir; değilse yazarın zorunluluğu olabilir. Bu nedenle müellif kimliği, metnin yorumunu doğrudan değiştiren bir değişkendir.

Akyıldız, neşirlerde editörün yaptığı her tercihin metnin anlamını etkilediğini, Kaptein'in (Arap harfli neşir yaparak) transkripsiyon kararları vermek zorunda kalmasını tartışmaya değer bir yöntem olarak gördüğünü belirtmiştir. Bu bağlamda, Necdet Öztürk'ün “transliterasyon işaretleri metni doğru okutmaz” uyarısının haklılık payı olduğunu vurgulamıştır.

Bilimsel ilerlemenin çözülen meselelerden ziyade sorulan sorularla mümkün olduğunu belirten Akyıldız; Popperyen bir yaklaşımla, yanlışlayabilme ve şüphenin en üretken aşama olduğunu söylemiştir. Kaptein'in “Bican olmayabilir” şüphesinin, Grenier'in tezine kapı aralmasını buna örnek göstermiştir. Akademisyenlerin çözemedikleri sorunları da mutlaka yazıya geçirmesi gerektiğini, aksi hâlde Nihat Çetin örneğinde olduğu gibi, yazıya dökülmeyen kıymetli tecrübelerin âlimle birlikte kaybolduğunu hatırlatmıştır. Son olarak; metin neşrinde tarihçi, dilci ve edebiyatçı iş birliğinin bir tercih değil, zorunluluk olduğunu vurgulayarak konuşmasını tamamlamıştır.

4.5.3. “Birikimli” (*Accretional*) ve Anonimleşen Metinler

Dr. İlker Evrim Binbaş; *Dürr-i Mekkûn* gibi eserlerin neşrinde, klasik “müellif-eser-müstensih” çizgisinin ötesinde farklı bir yaklaşım gerektiğini savunmuştur. Binbaş'a göre bu tür metinler, tek bir yazara ait olmaktan ziyade, zamanla farklı kişilerin eklemeleriyle büyüyen, günümüzdeki “Google Docs” benzeri kolektif ve “birikimli” (*accretional*) metinlerdir. Bu duruma, Gazalî'nin *Nasihatu'l-Mülük* eserinin bir kısmının ona ait olmamasına rağmen 800 yıldır öyle okunmasını örnek gösteren Binbaş, bu tür metinlerde “orijinal nüsha” arayışının beyhude olduğunu belirtmiştir. Metodolojik çözüm olarak ise Semih Tezcan ve Hendrik Boeschoten'in *Dede Korkut* neşrindeki gibi, nüshaları birleştirip yapay bir metin oluşturmak yerine, farklı nüshaları bağımsız eserler olarak basma tercihinin örnek göstermiştir.

Binbaş, bu metinlerin bir siyasî parti propagandasına (Fatih yanlısı/karşıtı) indirgenemeyeceğini; Yerasimos, Feridun Emecen²⁹, Kaya Şahin, Carlos Grenier ve Ebru Turan'ın tezlerinin aynı anda haklı olabileceğini ifade etmiştir. Çünkü bu metinler “polifonik” (çok sesli) yapıdadır. Bu yapıyı çözümlmek için Tevrat (Tekvin) üzerine yapılan çalışmalarda ki gibi metnin içindeki farklı sesleri (Priestly, Elohist vb.) ayıran analizlerin yol gösterici olabileceğini belirtmiştir. Ayrıca, *Dürr-i Mekkûn* tartışılırken, Osmanlı'da belki de daha yaygın olan ve İbnü'l-Arabî'ye atfedilen *Şeceretü'n-Numaniyye* eserinin de aynı “janr” içinde ele alınması gerektiğini eklemiştir.

Metin neşrine teorik yaklaşımlar konusunda dünyadaki birikimin göz ardı edilmemesi gerektiğini hatırlatan Binbaş, “önce neşredelim sonra çalışırız” stratejisinin bu metinlerde

29 Feridun M. Emecen, *Fetih ve Kıyamet: 1453 İstanbul'un Fethi ve Kıyamet Senaryoları* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012).

işe yaramayacağını vurgulamıştır. Cifri bilmeden veya metnin kaynaklandığı Abdurrahman el-Bistamî'nin külliyyâtına hâkim olmadan yapılan bir neşrin hatalı olacağını savunmuştur. Buna örnek olarak; metindeki “Karanlık” (zulümât) ifadesinin sıradan bir karanlık değil, İskender efsanesinde “hayat suyunun arandığı yer” olarak özel isim olduğunu ve büyük harfle yazılması gerektiğini belirtmiştir. Son olarak, Osmanlıca metinlerdeki Türkçe/ Arapça isimlere gösterilen hassasiyetin, başka kültürlerle ait isimlere (Örneğin, dipnotsuz geçilen Gürcü Kralı David) de gösterilmesi gerektiği uyarısıyla konuşmasını tamamlamıştır.

4.5.4. Yazmalar, Kodikoloji ve Okuma Coğrafyası

Ercan Akyol, *Dürr-i Mecnûn*'a edebiyat tarihçisi refleksiyle yaklaştığını belirterek konuşmaya başlamış ve metni anlamanın ilk adımının yazmaların maddî özelliklerini incelemek olduğunu vurgulamıştır. Dijital erişimin imkânları sayesinde yüzü aşkın nüshayı kısa sürede karşılaştırabildiğini, zahriye, ketebe, cilt, dikiş, mühür ve yazı türlerinin metnin dolaşımına dair güçlü veriler sunduğunu söylemiştir. Bu bulgular, metnin aslında düşünüldüğünden daha geniş ve karmaşık bir yazma geleneğine sahip olduğunu göstermektedir.

Akyol, *Dürr-i Mecnûn* adıyla yazılmış farklı içerikte eserlerin bulunduğunu; bu nedenle müellifi bilinmeyen metnin önce yazma ailesi içinde ayrıştırılması gerektiğini belirtmiştir. Nüshaların çoğunun nesih ve kırma nesihle, yalnızca altısının talikle yazılmış olmasını, metnin ilmiye çevrelerinden ziyade daha geniş bir okuyucu kitlesi tarafından dolaşıma sokulduğunun göstergesi olarak yorumlamıştır. Bu durum, metnin yüksek ulema tarafından yazıldığına dair varsayımların sorgulanmasını gerektirmektedir.

Coğrafi dağılımın Tokat, Manisa, Serez, Gümüşhane gibi merkezlerde yoğunlaşmasına dikkat çeken Akyol; metnin 17. ve 18. yüzyılda halk arasında güçlü bir okuma kültürü oluşturduğunu, apokaliptik içerik kadar anlatısal cazibenin de bu dolaşımın nedeni olabileceğini vurgulamıştır. Bazı nüshalarda tespit edilen derkenar cifr hesaplamaları; metnin yalnızca okunmadığını, işlevsel biçimde kullanıldığını göstermektedir. Akyol; yazmaların maddî özelliklerinin tarihlendirme için önemli ipuçları sunduğunu, bu nedenle “Yazmalar tarih vermiyor.” genellemesinin doğru olmadığını belirtmiştir. Kaptein'in filolojik açıdan sağlam neşrinin Grenier'in müelliflik eleştirisini mümkün kılmasını, iyi bir neşrin tarihsel tartışmaları nasıl ilerlettiğine örnek olarak göstermiştir.

Son olarak; Türkiye'deki yayıncılık ortamında filolojik editörlüğün zayıflığının önemli bir sorun olduğunu ifade etmiş, *Dürr-i Mecnûn* gibi metinlerin tek bir standart neşirle temsil edilemeyeceğini, ancak yazmaların bütününe gözeten disiplinler arası ekiplerle çalışmanın mümkün bir yol olduğunu belirterek sözlerini tamamlamıştır.

4.5.5. Acaib mi, Coğrafya mı? Tür Üzerine

Prof. Dr. Murat Keçiş, *Dürr-i Mecnûn* üzerine yaptığı konuşmasında; önce bu metnin kendisine yabancı bir kaynak olduğunu ancak Necdet Sakaoğlu ve Ahmet Demirtaş neşirleri üzerinden okumaya çalışırken metnin türü ve bağlamsal konumunun temel sorunlar olarak öne çıktığını fark ettiğini belirtmiştir. Ahmed Bican'ın kaleme aldığı *Dürr-i Mecnûn* yalnızca coğrafya metni değildir; içinde coğrafya, kozmografi, kehanet, ansiklopedik bilgi ve efsanevî anlatısal unsurların bir arada bulunduğu hibrit bir yapı sergilemektedir. Bu nedenle ilk cevaplanması gereken soru, metnin “hangi tür” içinde konumlanacağıdır.

Keçiş, metnin 15. yüzyılda bu denli çok nüshaya sahip olmasının geniş kitleler tarafından okunmuş olacağına işaret ederek metni ait olduğu anlatı ekosistemi içinde değerlendirmek gerektiğini ifade etmiştir. Battalnâme, Danişmendnâme, Saltuknâme, ve Mustafa Âlî'nin *Mirkâtü'l-Cihâd*'i gibi metinlerde paylaşılan ortak motifler olduğu gibi *Dürr-i Meknûn*'un da tek başına izole bir eser olmadığını; aynı dönemin düşünsel ve edebî dolaşımı içinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Keçiş, yönettiği bir yüksek lisans tezinde Herevî'nin *Kitâb el-İşârât*'i ile *Dürr-i Meknûn* arasında anlamlı paralellikler bulduklarını belirterek, böyle karşılaştırmaların metnin mekân, kozmografi ve tasvir evrenini anlamada önemli olduğunu söylemiştir. Konuşmasının devamında neşir tartışmalarına değinen Keçiş, Herevî'nin İngilizce çevirisinde tesadüfen fark ettikleri eksik pasajların yazmaya başvurulduğunda tamamlanabildiğini, bunun da yalnızca basılı neşirlerle yetinmenin sakıncalarını ortaya koyduğunu belirtmiştir. Keçiş'e göre; *Dürr-i Meknûn* için en iyi şekilde neşir yapılsa dahi, kritik bir yorum yapılması aşamasında, araştırmacının yazmaya geri dönmesi bir zorunluluktur; bu durum, Bizans metinlerinde olduğu gibi Osmanlı metinleri için de geçerlidir.

Konuşmasını metnin geç fark edilmesi üzerine bir değerlendirme ile bitiren Keçiş; Franz Taeschner'in 1922'deki ilk işaretinden sonra metnin uzun süre gündeme gelmemesinin ilginç olduğunu, ancak bunun cevabının belki de metni yalnızca bir "acıyplık" metni olarak küçümseyen ya da siyasal içeriğine odaklanmayan araştırma eğilimlerinde aranması gerektiğini ifade etmiştir.

4.5.6. Tartışmalar: Yöntem Üzerine Ortak Değerlendirmeler

Prof. Dr. Cemal Kafadar, kodikolojik verilerin yalnızca kitap tarihinin değil, sanat tarihinin de uzmanlığını gerektirdiğini vurgulamış; cilt, kâğıt, su yolu ve filigran analizlerinde Zeren Tanındı ve Şinasi Tekin gibi uzmanların katkılarının vazgeçilmez olduğunu belirtmiştir. Tartışmaların kapanışında Prof. Dr. Özer Ergenç, *Dürr-i Meknûn*'un modern tarihyazımında geç keşfedilmesinin tesadüf olmadığını, Türkiye'de tarih araştırmalarının uzun süre makro-siyasal sorunlara odaklanması nedeniyle bu tür kozmografik ve ezoterik metinlerin göz ardı edildiğini söylemiştir. Ergenç'e göre yalnızca 15. yüzyıl metinlerini neşretmek değil, bu metinlerin bilimsel araştırma tarihini de yazmak gerekir. Ergenç, ayrıca Didar Akbulut'un metni büyük bir özenle ve geniş bir literatür bilgisiyle ele aldığını belirterek konuşmasını tamamlamıştır.

5. Değerlendirme Oturumu ve Sonuç: "Yalova Mutabakatı" ve Gelecek Vizyonu

Çalıştayın kapanış oturumunda; Prof. Dr. Cemal Kafadar, Prof. Dr. Özer Ergenç ve Düzenleme Kurulu tarafından, raportörlerin kayıtlarından derlenen sonuçlar müzakereye açılmıştır. Cemal Kafadar, oturumu açarken çalıştay öncesi ve sonrası yapılan anket sonuçlarına göre "standart" beklentisinin öne çıktığını belirtmiş ve "Yalova Mutabakatı" olarak adlandırılacak uzlaşma noktalarını ve önerileri sunmuştur. Üç gün süren yoğun müzakereler, "metodolojik bir dikte" yerine "uzlaşma kültürü"nü benimsendiği bir atmosferde gerçekleşmiştir.

Kapanış tartışmalarında söz alan akademisyenler, bazı çekincelerini ve beklentilerini dile getirmişlerdir. Özer Ergenç, Türkiye’de yayımlanan kitaplarda dizin hazırlama kültürünün zayıf olduğunu, dizinlerin çoğu zaman metnin bağlamını anlamamış kişiler tarafından hazırlandığı için işlevsiz kaldığını vurgulamıştır. Ona göre dizin, içerik analizi yapabilen kişi tarafından hazırlanmalıdır; aksi hâlde araştırmacı dizinden bilgiye ulaşamaz. Bu nedenle dizin meselesinin mutlaka özel bir oturumda ele alınması gerektiğini söylemiştir.

Selim Karahasanoğlu, farklı transkripsiyon yöntemlerinin bir arada var olabileceğini, tıpkı farklı akademik atıf sistemlerinin olması gibi bunun da kabul edilebilir olduğunu ifade etmiş, “Hangi yöntemi kullanırsak kullanalım, nihayetinde metnin aslına dönmek zorundayız.” Sözleriyle çalışmalara faksimile eklenmesinin zorunluluğuna dikkat çekmiştir. Abdülkadir Özcan, en çok tartışma yaratan meselenin transkripsiyon olduğunu, bu konunun ertelenmesini doğru bulduğunu ancak tarihçiler ile dilciler arasındaki yaklaşım farkının aşılıp aşılamayacağı konusunda hâlâ şüpheleri olduğunu belirtmiştir.

Görsel 8: Çalıştayın Değerlendirme Oturumundan

Necdet Öztürk, ideal neşir formatının, sol tarafta tıpkıbasım (yazma veya matbu), sağ tarafta ise birebir çeviri yazı olduğunu savunmuş, ancak yayınevlerinin maliyet kaygıları nedeniyle bunun zor olduğunu belirtmiştir. Dizin konusuna da değinen Öztürk, dizinin toplumsal hayatla ilgili tüm unsurları kapsamı gerektiğini vurgulamıştır.

Feridun Emecen, çalıştay boyunca konuşulan teknik meselelerin, özünde transkripsiyon sorununa dayandığını vurgulayarak, bu konunun gelecek yıllarda mutlaka daha ayrıntılı ve uygulamalı oturumlarda ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Nüsha tespiti ve karşılaştırma gibi aşamaların zaten mevcut neşirlerde uygulandığını, asıl ihtilafın çeviriyazının nasıl yapılacağı noktasında yoğunlaştığını ifade etmiştir. Emecen; transkripsiyonda “herkesin kendi yoluna gitmesi” yerine, kuralı ve mantığı açıkça belirlenerek iki paralel yöntemin —biri ayrıntılı, biri daha sade— kullanılabilirliği önerisinde bulunmuştur. Dizin meselesinin de güç ama kaçınılmaz bir alan olduğunu belirterek dizine nelerin

dahil edileceği konusunun ayrıca tartışılmasının gerekliliğini belirtmiş ve transkripsiyon meselesi çözülmediği takdirde diğer meselelerin sağlam zemine oturamayacağını belirterek sözlerini tamamlamıştır.

Ali Akyıldız; kapanıştaki ikinci müdahalesinde, çalıştay boyunca üzerinde mutabakat sağlanan noktaların ve belirlenen ilke setlerinin kurumsal bir çerçeveye oturtulması gerektiğini vurgulamıştır. Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu'nun bu sürece aktif biçimde katılması, hazırlanacak standartların kurumların yayın politikalarına bağlanması gerektiğini belirtmiştir. Bunun, “standartlara uyan yayınları yayımlama” gibi teşvik mekanizmalarıyla desteklenmesi hâlinde; mutabakatın yalnızca niyet düzeyinde kalmayıp uygulanabilir bir modele dönüşeceğini ifade etmiştir.

Hatice Aynur; çalıştayda sıralanan maddelerin tümünün önemli olduğunu ifade etmiş, ancak özellikle dizinin metnin okunmasını ve okurun kendi sağlamasını yapmasını mümkün kılan bir araç olduğunu vurgulamıştır. Dizinin, okuma hatalarını veya alternatif okumaları fark etmeyi sağlayan bir doğrulama mekanizması sunduğunu dile getirmiştir.

Judith Pfeiffer, bütün tartışmaların dijitalleşme olmadan eksik kalacağını belirterek dijital veri tabanlarının sürecin her aşamasına entegre edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Özellikle sözlük çalışmalarında “Metinsel verinin, her bir unsura unicode veya ortak tanımlayıcılar tayin edilmek suretiyle kodlanması” fikrinin ortak bir veri tabanı oluşturmayı kolaylaştıracağını söylemiştir.

Hakan Karateke; “dizin”in artık eski ve yetersiz bir teknoloji olduğunu kabul etmek gerektiğini belirterek Türk tarihçiliğinin ve Türkolojinin geleceğinin PDF’lerden ziyade “taranabilir metin arşivlerinde” yattığını savunmuştur. Karateke, TTK gibi kurumların ivedilikle taranabilir metin korpusları oluşturması gerektiğini; modern tarama motorlarının farklı vokalizasyonları eşleştirebilecek kapasitede olduğunu, dolayısıyla enerjinin dizin yerine kelime ve bağlam aramasına imkân veren veri tabanlarına harcanması gerektiğini ifade etmiştir.

Fikret Yılmaz, konuşmasında tartışmaların kapsamından memnun olduğunu ve genel çerçevenin isabetli olduğunu belirtmiştir.

Ali Emre Özyıldırım, özetlenen maddelerin iki günlük tartışmayı doğru yansıttığını; ancak kodikolojik incelemelerin önümüzdeki yıllarda mutlaka bağımsız bir oturumda ele alınması gerektiğini söylemiştir. Kodikolojinin metin tenkidi açısından belirleyici olduğunu vurgulamıştır.

İlker Evrim Binbaş, çalıştayın kendisi için çok öğretici geçtiğini söyleyerek, gelecekte üzerinde düşünülmesi gereken bir öneri sunmuştur: Osmanlı edebî ve tarihsel metinleri için standart bir metin serisi (*Library of Arabic Literature benzeri*) oluşturulmasını önermiştir. Böyle bir seri, neşirlerin hem bilim dünyasına hem de geniş okur kitlesine düzenli ve güvenilir şekilde ulaşmasını sağlayacaktır.

Helga Anetshofer, çalıştayın verimliliğini ve ortaya çıkan tartışmaların derinliğini takdir etmiş; gelecekte yapılacak toplantıları büyük bir merakla takip edeceğini söylemiştir.

Murat Keçiş, tartışmaların teknik boyutları kadar metnin tarihsel içeriğine yönelik analizlerin de ihmal edilmemesi gerektiğini dile getirmiştir. Osmanlı tarihçilerinin iki temel görevi olduğunu vurgulamıştır: Önce metni en kusursuz biçimde neşretmek, ardından bu

metni tarih yazımına dönüştürmek. Bu ikinci aşamanın, özellikle genç araştırmacılar için düzenlenecek yaz okullarında uygulamalı biçimde ele alınmasının büyük önem taşıdığını belirtmiştir.

Sadık Yazar, gelecek çalıştaylarda tartışmaların yalnızca tek bir metin türüne değil, farklı disiplinlere ve türlere ait örnek metinlere uygulanmasının daha verimli olacağını belirtmiştir. Ona göre tartışmanın odağı transkripsiyon değildir; asıl mesele, nüshalar arası ilişkilerin sağlam biçimde kurulması ve bir metnin tarihsel süreçte geçirdiği dönüşümlerin takip edilmesidir. Bu amaçla nüsha şecerelerinin çıkarılması ve varyasyonların izlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca mevcut kılavuzların mutlaka okunması ve eleştirilmesi gerektiğini söyleyerek, Türkiye’de bu alanda en temel başvuru kaynaklarından biri olan Selahattin Polat’ın *Metin Tenkidi* kitabının mutlaka okunması gerektiğini eklemiştir.

Kadir Turgut, metin neşrinin önündeki en büyük yapısal engelin yazma kataloglarının dağınıklığı olduğunu vurgulamıştır. TÜBİTAK’a sunduğu, farklı kütüphanelerdeki katalogları tek bir veri tabanında birleştirmeyi amaçlayan projesinin “veri tabanı unsuru yeterli değil” gerekçesiyle reddedildiğini belirtmiş; ancak bugünkü neşir çalışmalarında araştırmacıların en çok zorlandığı konunun hâlâ nüsha tespiti olduğunu ifade etmiştir. Binlerce katalog sayfasını tek tek taramanın büyük bir zaman ve emek kaybı olduğunu, ortak ve ulusal ölçekte bir yazma veri tabanının kurulmasının metin neşri sürecini olağanüstü hızlandıracağını söylemiştir. Portal projelerinin araştırmacıları ne kadar hızlandırdığına dikkat çekerek böyle bir altyapının acilen oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır.

Muhammet Fatih Çalısır, dijitalleşme bağlamında somut bir kurumsal iş birliği önerisi getirmiştir. TTK, TDK ve YEK’in desteğiyle öncelikle Osmanlı tarih metinlerine, ardından edebiyat metinlerine odaklanan çevrimiçi bir platform kurulmasını teklif etmiştir. Çalısır, bu platformda eserlerin hem tarihçiler için “hafif transkripsiyon” hem de edebiyatçılar için “tam transkripsiyon” formatlarında, orijinal nüsha görüntüleri ve kenar kayıtlarıyla birlikte sunulması gerektiğini belirtmiştir. Bu tür platformlara başarılı ve uygulanabilir bir örnek olarak, Avusturya Bilimler Akademisi Habsburg Çalışmaları Merkezi tarafından yürütülen “Habsburg-Osmanlı Diplomatik Belgelerinin Dijital Neşri” (QHoD) projesini işaret etmiştir.

Çalısır’ın atıf yaptığı QHoD projesinin bir üyesi olarak söz alan Ercan Akyol ise, projenin II. Selim’den 18. yüzyıla kadar Osmanlıların Avusturya’ya gönderdiği tüm mektubatı etiketleyerek (*tagging*) ve görselleştirerek sunduğunu belirtmiştir. Bu tür projelerin “ilebet sürecek” kalıcı yapılar olduğunu vurgulayan Akyol, gelecek yılki oturumda dijital neşrin sadece bir teknik değil, başlı başına bir “mecra” (*medium*) olarak tartışılması ve “Dijital neşir nasıl yapılır?” sorusuna odaklanması gerektiğini ifade etmiştir.

İpek Hüner, dijitalleşme üzerine gelen önerilerden ilham aldığını; sözlük çalışmalarının artık tek bir monografik ürün olarak değil, herkesin bağlamları ve kelimeleri ekleyebileceği kolektif bir dijital sözlük veri tabanı olarak düşünülmesi gerektiğini söylemiştir.

Didar Akbulut, standardizasyonun önemli olduğunu ancak tek bir standart oluşturmanın zorunlu olmadığını, tutarlı birden fazla standardın da uygulanabilir olduğunu ifade etmiştir. Metin şecerelerinin çıkarılmasının özellikle 15. yüzyıl gibi az nüshalı dönemlerde çok faydalı olacağını belirtmiş; neşrin bir tür “tercüme” gibi olduğunu ve editörün üslup farklarının tamamen ortadan kaldırılamayacağını ifade etmiştir.

5.1. Uzlaşılan Temel Noktalar: Yalova Mutabakatı

Çalıştay sonucunda, Osmanlı metinlerinin neşrinde takip edilmesi gereken temel ilkeler konusunda geniş bir mutabakat sağlanmıştır:

Öncelikle; *Disiplinler Arası İş Birliğinin* bir tercih olmaktan ziyade zaruret olduğu konusunda tam bir fikir birliğine varılmıştır. Metin neşrinin tarihçi, dilci, edebiyatçı, sanat tarihçisi (kodikoloji, cilt ve kâğıt uzmanı) ve dijital beşerî bilimler uzmanlarının ortak mesaisiyle yürütülmesi gerektiği kabul edilmiştir.

İkinci olarak; *Standartlaşma ve Tutarlılık İlkesi* benimsenmiştir. Dijital çağda standartlaşmanın gerekli olduğu kabul edilmiştir; ancak bu standartlaşmanın tek bir “kutsal” yöntem dayatmak yerine, “Yöntem Çeşitliliği”ne imkân tanınması gerektiği belirtilmiştir. Araştırmacının benimsediği yöntemi (tam, hafif veya diplomatik neşir) çalışmanın başında açıkça gerekçelendirmesi ve bu yöntemi çalışma boyunca tutarlı bir şekilde uygulaması gerektiği vurgulanmıştır.

Üçüncü olarak; *Tenkitli Neşir (Edisyon Kritik)* esas alınmalıdır. Birden fazla nüsha mevcut ise nüsha seçercesinin çıkarılması, varyantların gösterilmesi ve müellif nüshasına (veya ona en yakın nüshaya) ulaşılması hedeflenmelidir.

Dördüncü olarak; *Tıpkıbasım (Faksimile)*’in önemi vurgulanmıştır. Neşirde esas alınan nüshanın tıpkıbasımının mutlaka yayına eklenmesi veya dijital ortamda erişilebilir kılınması konusunda mutabakat sağlanmıştır.

Beşinci olarak; *Yer Adlarının yazımında* bir standart belirlenmiştir. Tarihi metinlerde geçen yer adlarının orijinal biçimlerinin korunması, ancak günümüzdeki karşılıklarının dipnotlarda veya dizinde belirtilmesi gerektiği kabul edilmiştir.

Altıncı olarak; *Analitik Dizin ve Sözlükçe* ihtiyacı üzerinde durulmuştur. Dizinlerin sadece kişi ve yer adlarından ibaret olmaması; kavramsal, tematik ve sosyal tarih verilerini (duygular, nesnelere, flora, fauna, toplumsal cinsiyet) kapsayan analitik dizinlerin hazırlanması önerisinde bulunulmuştur. Ayrıca, her neşrin sonuna o metne özgü arkaik kelimeleri içeren bir sözlükçe eklenmesi kararlaştırılmıştır.

Yedinci olarak, *Tercüme Metinlerde* kaynak metne müracaatın gerekliliği belirtilmiştir. Başka dillerden Osmanlı Türkçesine çevrilen eserlerin neşrinde, mutlaka orijinal dildeki ana kaynağa başvurulması gerektiği konusunda anlaşmaya varılmıştır.

Son olarak; *Dijital Entegrasyonun* dengeli bir şekilde yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Yapay zekâ (HTR) ve dijital veri tabanlarının imkânlarından yararlanılmalı; ancak tarihçilik zanaatının “insanî dokunuşu” ve metinle kurulan ünsiyet kaybedilmemelidir.

Görsel 9: Çalıştay kapanışında katılımcılarla çekilen toplu fotoğraf.

5.2. Öneriler ve Gelecek Vizyonu

Uzlaşılan noktaların yanı sıra, gelecekte atılması gereken adımlar konusunda da somut öneriler geliştirilmiştir. En önemli öneri; Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun bu sürece öncülük ederek, koordinasyon içinde bir "Standartlaşma Kılavuzu" hazırlamasıdır. Bu kılavuzun hazırlanmasında, mevcut kılavuz ve çalışmaların dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir.³⁰ Editoryal müdahalenin sınırlarının netleştirilmesi ve farklı müdahale türlerinin (ekleme, çıkarma, düzeltme, noktalama) nasıl işaretleneceği konusunda standartların belirlenmesi önerilmiştir.

Bunun yanı sıra, İslam dünyasında yazma eser çalışmaları üzerine faaliyet gösteren uluslararası merkezler ve yürütülmekte olan projelerle stratejik iş birliklerinin geliştirilmesi de önemli bir öneri olarak dile getirilmiştir. Bu tür küresel iş birliklerinin; metodolojik bilgi ve tecrübe paylaşımını kolaylaştıracağı, İslam coğrafyasına ait ortak yazılı mirasın incelenmesinde daha kapsayıcı ve standartlaştırılmış bir çerçevenin oluşmasına katkı sağlayacağı ve böylece alan içindeki bilimsel yakınlaşmayı güçlendireceği vurgulanmıştır.

Çalıştayda en çok tartışılan ancak üzerinde tam bir uzlaşma sağlanamayan transkripsiyon meselesinin, gelecek yıl düzenlenecek çalıştayda özel oturumlarda, daha teknik ve atölye formatında ele alınması kararlaştırılmıştır. Cemal Kafadar'ın önerdiği gibi, katılımcıların masa etrafında "mutfak havasında" çalıştığı oturumlar planlanmaktadır. Aynı şekilde, dizin ve sözlükçe hazırlama teknikleri üzerine de özel oturumlar yapılması önerilmiştir. Bu çalıştay serisinin 19. yüzyıl öncesi metinlere odaklanması ve gelecek yıl 16. yüzyıl metinleriyle devam etmesi temennisi dile getirilmiştir.

³⁰ *Theoretical Approaches to the Transmission and Edition of Oriental Manuscripts*, haz. Judith Pfeiffer - Manfred Kropp (Würzburg: Ergon Verlag, 2007); *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları XII: Metin Neşri: Problemler, Tespitler, Öneriler*, haz. Hatice Aynur - Müjgân Çakır - Hanife Koncu - Ali Emre Özyıldırım (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017); *Tenkitli Neşir Kılavuzu: Osmanlı Türkçesi Metinleri İçin*, haz. Berat Açıl - Sadık Yazar - Kadir Turgut - Özgür Kavak (İstanbul: İSAM Yayınları; 2022).

Prof. Dr. Cemal Kafadar'ın kapanışta yaptığı, *“Dijitalleşmeden çok şey bekliyoruz ama yarın masamdaki işi yapmam lazım”* uyarısı, çalıştayın ana fikrini özetler niteliktedir: Teknoloji ne kadar ilerlese ilerlesin, tarihçilik hâlâ “küçük zanaat” titizliği gerektiren, insan gözüne ve el emeğine muhtaç bir uğraştır.

KAYNAKÇA

- Atâyi'nin Hilîyetü'l-efkâr'ı*. haz. Ağâh Sırrı Levend. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1948.
- Ateş, Ahmet. "Metin Tenkidi Hakkında". *Türkiyat Mecmuası* 7 (1942), 253-267.
- Bâbur-nâme (Vaqâyi')*: *Critical Edition Based on Four Chaghatay Texts with Introduction and Notes*. haz. Eiji Mano. Kyoto: Syokado, 1995.
- Buluç, Sâdettin. "Eski Anadolu Türkçesiyle Bir Kabus-nâme Çevirisi". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten* 17 (1969), 195-200.
- Çeşmizâde Tarihi*. haz. Bekir Kütükoğlu. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1959.
- Demirtaş, Ahmet. *Yazıcıoğlu Ahmed Bican'ın Dürr-i Mekkûn'u: İnceleme-Metin-Dizin*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.
- Emecen, Feridun M. *Fetih ve Kıyamet: 1453 İstanbul'un Fetih ve Kıyamet Senaryoları*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Gillieron, Jules - Edmond Edmont. *Atlas linguistique de la France*. Paris: Honoré Champion, 1902-1910.
- Grenier, Carlos. *The Spiritual Vernacular of the Early Ottoman Frontier: The Yazıcıoğlu Family*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2021.
- İnalçık, Halil. *Osmanistik Bilimi'ne Katkılar*. haz. Tayfun Ulaş. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- Kafadar, Cemal. "Yahşi Fakih'in Peşinde, Dijital Çağın Eşiğinde". *İnalçık ve Oğuzoğlu Anısına: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Cumhuriyet Türkiye'sine Yalakova'dan Yalova'ya*. ed. Hacer Karabağ Arslan - Yusuf Ziya Karaaslan, 1-11. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2024.
- Keykâvus b. İskender. *Kâbusnâme*. çev. Mercimek Ahmed. haz. Atilla Özkırımlı. İstanbul: Tercüman Yayınları, 1974.
- Keykâvus b. İskender. *Kâbusnâme*. çev. Mercimek Ahmed. haz. Orhan Şaik Gökay. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1966.
- Keykâvus b. İskender. *Kâbûs-nâme*. çev. Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa. haz. Enfel Doğan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.
- Keykâvus b. İskender. *The Book of Advice by King Kay Kâ'ûs ibn Iskander: The Earliest Old Ottoman Turkish Version of his Kâbûsnâme*. haz. Eleazar Birnbaum. Cambridge, MA: Harvard University Printing Office, 1981.
- Kołodziejczyk, Dariusz. *The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681): Defter-i Mufassal-i Eyalet-i Kamaniçe*. Cambridge, MA: The Harvard Ukrainian Research Institute, 2004.
- Levend, Ağâh Sırrı. *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Safhaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1949.
- Nâbî'nin Surnâmesi*. haz. Ağâh Sırrı Levend. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1944.
- Oruç Beğ Tarihi: Osmanlı Tarihi (1288-1502)*. haz. Necdet Öztürk. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014.

- Osmanlı Tarihleri*. C. 1. haz. Hüseyin Nihal Atsız. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949.
- Şahin, Kaya. “Constantinople and the End Time: The Ottoman Conquest as a Portent of the Last Hour”. *Journal of Early Modern History* 14/4 (2010), 317-354.
- Tenkitledi Neşir Kılavuzu: Osmanlı Türkçesi Metinleri İçin*. haz. Berat Açıl - Sadık Yazar - Kadir Turgut - Özgür Kavak. İstanbul: İSAM Yayınları, 2022.
- Turan, Ebru. *The Sultan’s Favorite: İbrahim Paşa and the Making of the Ottoman Universal Sovereignty*. Chicago: University of Chicago, Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Doktora Tezi, 2007.
- Yazıcıoğlu Ahmed Bican. *Dürr-i Mekkûn: İnciler Dürbünü*. haz. Necdet Sakaoğlu. İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 1999.
- Yazıcıoğlu Ahmed Bican. *Dürr-i Mekkûn: Kritische Edition mit Kommentar*. haz. Laban Kaptein. Asch: Laban Kaptein, 2007.
- Yazıcızâde Ali. *Tevârih-i Âl-i Selçuk: Oğuznâme – Selçuklu Tarihi (Giriş-Metin-Dizin)*. haz. Abdullah Bakır. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2009.
- Yerasimos, Stefanos. *Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*. çev. Şirin Tekeli. İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.